

FLPP

FUNDAMENTĀLIE UN
LIETIŠĶIE PĒTĪJUMU
PROJEKTI

Projekts “Valsts īstenošana un biosociālās saiknes (RELATE.LV)”, LZP grants lzp-
2018/2-0070

Valsts un radniecības mijiedarbība Saeimas sēžu dalībnieku runās

Anna Žabicka, M.A., Mg.sc.soc.

Doktorantūras studente, Vīnes Universitāte

RSU pētniece

Dr. Klāva Sedlenieka redakcijā

Rīga, 2020

Pateicības

Izsaku vislielāko pateicību atjaunotās Latvijas Republikas Saeimas deputātiem, ministriem un citiem Saeimas sēžu dalībniekiem par apjomīgo, bagātīgo un visnotaļ krāšņo stenogrammu materiālu.

Paldies K.Sedleniekam par korekciju un ieteikumiem.

SATURS

KOPSAVILKUMS	4
IEVADS	7
PĒTĪJUMA LAUKS UN IZMANTOTĀS METODES	9
PĒTĪJUMA REZULTĀTI UN DISKUSIJA	13
SPURAINĀ RADNIECĪBA	13
ĪEDERĪGIE UN NEIEDERĪGIE	19
TIESĪBAS UN PIENĀKUMI	24
VECĀKU LOMU SADALĪJUMS ĢIMENĒ	26
MĒS UN MŪSU TĒVI	28
SATVERSMES TĒVI.....	32
IZMANTOTĀ LITERATŪRA	36
PIELIKUMS	38

Kopsavilkums

Pretstatā plaši izplatītajiem pieņēmumiem par radniecību un valsti kā atsevišķām sociālās organizācijas jomām, valsts vienmēr ir bijusi ietekmīga radniecības veidošanās sastāvdaļa, savukārt radniecība ir saglabājusi savu nozīmi valsts veidošanā un pastāvēšanā (McKinnon and Cannell 2013). Tādējādi teorētiskais ietvars, kas pretstata radniecību un valsti jeb uzskata, ka radniecības loma samazinās līdz ar valsts struktūru un pārvaldes principu nostiprināšanos un sarežģīšanos, ir jāskata kā vēsturisks, antropoloģisks un etnogrāfisks izpētes jautājums (McKinnon and Cannell 2013, 13; Carsten 2000; Thelen and Alber 2018). Mūsdienu pētījumi norāda uz to, ka radniecība ne tikai saglabā savu nozīmi, bet ir arī neatņemami saistīta gan ar to, kā valsts funkcionē, gan to, kādā veidā valsts darbība tiek iztēlota un kā pilsoņi izjūt savu iesaisti un piederību valsts struktūrā.

Balstoties uz šīm pamatnostādnēm, zemāk izklāstītajā pētījumā tika analizēts bagātīgais Saeimas plenārsēžu stenogrammu materiāls, ko veido ne vien deputātu runas no tribīnes, bet arī starpsaucieni no zāles, kas ir šo runu bieži pavadoņi, posmā no 1993. gada līdz 2019. gadam (www.korpuss.saeima.lv). Pētījuma uzdevums bija noskaidrot, kādā veidā deputāti runā par valsts un radniecības mijiedarbību, ar tālāku mērķi izprast, kāds ir diskursīvi veidotais rāmis, kurā Latvijas sabiedrība skata šos jautājumus. Lai gan deputāti, protams, nav visa sabiedrība, tomēr viņu izteikumi ieņem būtisku lomu publiskajā telpā. Turklāt deputāti paši pārstāv samērā plašus sabiedrības slāņus un tādā veidā reprezentē heterogēno Latvijas sabiedrību.

Saeimas plenārsēžu stenogrammu analizē izkristalizējās vairākas būtiskas iezīmes. Pirmkārt **spilgti izpaužas cīņa starp valsts pārstāvju morāles normām** un priekšstatiem (t.i., uzskatiem, par to, kā būtu pareizi jādzīvo) **un “spuraino radniecību”**. Radniecība ir “spuraina”, tādēļ ka prakses, kuras ir novērojamas cilvēku ikdienas dzīvē, neiekļaujas normu rāmjos, kurus cenšas veidot daļa Saeimas deputātu. Šī iemesla dēļ deputātiem nav vienprātības par to, kas, piemēram, būtu jāsaprot ar pašu aktīvi lietoto jēdzienu “tradicionālā ģimene”. Šo cīņu pastiprina izteiktā pretruna starp valsts ideju un radniecības procesu. Proti, valsts pastāvēšana ir atkarīga no sabiedrības atražošanās, bet valsts pati kā institūcija nevar šo atražošanos nodrošināt un ir atkarīga no procesiem, kas notiek ģimenē. Ģimenes savukārt lielā mērā ir ārpus valsts ietekmes sfēras. Turklāt radniecības process (tajā skaitā, kas ar ko veido ģimenes, kā šīs ģimenes turas vai neturas kopā, kā tās rada un audzina bērnus) pakļaujas pats savai loģikai. Arī potenciālie pilsoņi, kuri rodas šajā ģimenes dominētajā vidē un procesā, ne vienmēr atbilst tiem ideāliem, kuri tiek kultivēti valsts idejas kontekstā. Tāpēc liela daļa deputātu uzmanības ir veltīta šīs “spurainās radniecības” ierobežošanai un pakļaušanai, cenšoties noteikt rāmjus, kādos ir veidojama ģimene un audzināti topošie pilsoņi.

Ģimenes kontekstā spilgti iezīmējas uzskats, ka ģimene, lai gan ir cilvēku brīvas gribas izpaušme, tomēr ir viennozīmīgi atkarīga no valsts. Proti, par “īstām” vai “pareizām” ģimenēm tiek uzskatītas tikai tādas, kuras ir izveidotas noteiktā valsts iedibinātā un kontrolētā procedūrā un morālā diskursā. Ģimenes, kuras nav šādu procedūru izgājušas, t.i., ir pašu cilvēku neatkarīgi veidotas, vai nu netiek uzskatītas par ģimenēm vispār vai arī tās tiek tēlotas kā nepilnīgas un problemātiskas. Nereti tiek atkārtoti apgalvojumi, ka laulību oficiāla reģistrēšana ir priekšnosacījums dzimstības līmeņa pieaugumam. Savā ziņā tas **liek domāt, ka vienīgi ar valsts palīdzību ir iespējams izveidot “īstu” ģimeni**, kura var pilnībā īstenot savu reproduktīvo un morālo potenciālu.

Ģimenes un bērni Saeimas diskusijās regulāri tiek uzsvēti kā valsts pamatvērtības. Tomēr kā vienu, tā otru vērtība neizriet no to pastāvēšanas vai iekšējās būtības, bet gan instrumentāli – no to spējas radīt jaunus pilsoņus, turklāt tādus, kas atbilstu noteiktiem kritērijiem. Līdz ar to ir redzama robežu vilkšana un **strīdi par to, kuras ģimenes un kurus bērnus ir iespējams vai būtu vēlams iekļaut un kurus – izslēgt no valsts rūpju loka**. Iekļaušana vai izslēgšana notiek galvenokārt divās frontēs: caur izglītības elementiem, kuru mērķis ir “spurainajās” ģimenēs radušos bērnus ievirzīt “pareizākā” gultnē un izšķīroties par pilsonības piešķiršanu nepilsoņu bērniem.

Diskusijās ļoti skaidri iezīmējas ar dzimtes lomām saistītās paralēles attiecībā uz valsti: vīriešu ieguldījums tās tapšanā, vēsturiskajos procesos (Satversmes tēvi, tēvi un dēli, kas krituši par šo valsti utt.) un, iespējams, arī tajā, kā tā strādā, ir skaidrāk saskatāms un tiek biežāk pieminēts. Var teikt, ka **valsts šeit parādās kā vīriešu, tēvu un dēlu veidojums**. Arī sievietes tajā piedalās, bet līdzīgi kā jautājumā par bērnu un ģimenes vērtību, **sieviešu/māšu nozīme ir gandrīz vienīgi kā bērnu radītājām un audzinātājām**. Valsts nākotne tiek nodota vīriešu un bērnu rokās, kuri regulāri tiek uzsvēti kā īpaša vērtība.

Savā ziņā arī tajā, kā tiek skatītas valsts institūciju un ģimenes attiecības, saskatāmi zināmas patriarhālas ievirzes vērtības, kur **valsts uzdevums (līdzīgi kā tēvam un aizgādniekam) ir rūpēties un aizsargāt dažādās grūtībās nonākušos sabiedrības locekļus**. Vienlaikus valsts pienākums ir veidot tādu vidi, kurā pilsoņi nepieļautu kļūdas, kuras viņi bez valsts palīdzības visticamāk pieļautu, piemēram, ļautu skatīties bērniem vardarbīgu vai citādi morāli nepieņemamu mediju saturu. Tādējādi **ģimene tiek uzsvēta kā svarīga un nozīmīga vērtība un vienība, kas tajā pašā laikā nespēj pati par sevi eksistēt un turpināties, tāpēc nepieciešamas valsts palīdzība, korekcija un iejaukšanās**.

Valsts un radniecības attiecības notiek arī daudz personīgākā, ķermeniskā līmenī, kad deputāti pauž savu attieksmi pret valsti pamatojot to vai skaidrojot to ar savām radnieciskajām saknēm un ģimenes tradīciju. Šeit, līdzīgi kā citur, šī saikne veidojas pa patrilīniju, t.i.,

atsaukšanās notiek uz tēviem un vectēviem. Spilgti valsts un radniecības mijiedarbība izpaužas deputātu runās, kurās valsts radīšana, veidošana, kā arī smagu vai represīvu periodu pārvarēšana cieši savijas kopā ar ģimenes vēstures notikumiem. Valsts tiek pieredzēta un praktizēta caur radniecību, turklāt pārsvarā caur maskulīno diskursu, proti, **valsts veidošanā un pastāvēšanā daudz ievērojamāks uzsvars tiek likts uz vīriešu paveikto**, kuri tiek asociēti ar valsti, kamēr sievietes tiek asociētas ar ģimeni un rūpēm par bērniem, bet valsts veidošanā un uzturēšanā nekādā veidā netiek izceltas.

Ievads

Dažādos politiskos režīmos var atšķirties radniecības un daudzlīmeņu valsts (Bodenhorn 2013) mijiedarbības intensitāte un veidi, taču valsts vienmēr ir bijusi cieši saistīta ar radniecības veidošanos un pastāvēšanu. Var pat teikt, ka radniecības procesu veidošana, t.sk. regulēšana ir iedarināta valsts pamatdarbībā (McKinnon and Cannell 2013). Turklāt ne tikai valsts piedalās radniecības veidošanā, bet arī radniecība piedalās valsts (struktūru un snieguma) formēšanā, ietekmē indivīdu politiskās piederības un veido valstiskuma ideju (Thelen and Alber 2018). Attiecīgi radniecība nav vienkārši pakļauta valsts darbībām un regulējumam, bet ir neatņemama sastāvdaļa tam, kas valsts ir un ko tā nozīmē, valsts un radniecības attiecības ir abpusējas, mijiedarbīgas, dinamiskas un procesuālas. Izmantojot dažādus birokrātiskus līdzekļus, valsts kontrolē, definē, leģitimē un ierobežo, t.sk. iekļauj un izslēdz dažādas radniecības attiecības. Caur tādām darbībām kā pilsonības piešķiršana, dzimšanas un miršanas sertifikātu izdošana, mantojuma tiesību un kārtības reglamentēšana, īpašumu reģistrēšana, nodokļu administrēšana, kas rada un pilnvaro līdzekļus, kā cilvēki kļūst savstarpēji saistīti vai šķirti, piemēram kļūst par vecākiem, laulātajiem vai pēcnācējiem, veidojas un pastāv valsts (Lambek 2013, 256–57).

Kā rāda iepriekšminētie piemēri, valsts un radniecības mijiedarbību var novērot dažādās vidēs un no dažādiem aspektiem. Šajā pētījumā es pievērsos daļai no publiskā diskursa, t.i., Saeimā notiekošo plenārsēžu stenogrammu analīzei, kas iegūtas no vietnes <http://saeima.korpuss.lv/>. Saeimas korpusa plenārsēžu bagātīgais materiāls ir jau iepriekš analizēts un dod ieskatu dažādos Latvijas sabiedrībai un politikajai videi aktuālos jautājumos. Piemēram Ivars Ijabs analizē morālo retoriku 7. un 8. Saeimas stenogrammās, secinot, ka morālā tipa argumenti pārsvarā tiek izmantoti konfrontējošā veidā un lai diskreditētu oponentu (Ijabs 2007, 66–67). Savukārt Sergejs Kruks, analizējot stenogrammas, ir centies izprast, kā tiek lietoti un ko plenārsēžu dalībnieki saprot ar jēdzieniem “tauta”, “nācija”, “sabiedrība” un “valsts” (Kruk 2007). Kruks secina, ka valsts tiek interpretēta kā ideāls, kas saistīts ar tautu, bet šī tauta ir pārvērtusies heterogēnā “sabiedrībā”, kura ir tālu no perfekcijas. Pretēji Kruka pētījumam, šajā pētījumā nav pievērsta uzmanība valsts jēdzienam kā tādām, bet gan, kā Saeimā tiek veidota vai performēta valsts (vairāk par valsts performēšanas jēdzienu skat. Reeves, Rasanayagam, and Beyer 2014; Sedlenieks 2020).

Būtiski norādīt, ka Saeima neveido vienotu, bet gan mainīgu, daudzšķautņainu, un pat strīdīgu diskursu, kurā Saeimas sēžu dalībnieki pauž savus bieži vien atšķirīgos uzskatus un vērtības par tādiem jautājumiem kā ģimene, radniecība, pilsonība, bērnu izglītība un valsts lomu katrā no apskatāmajiem jautājumiem. Balstoties uz analizēto materiālu un pamatojoties uz to, ka valsts un radniecība ietekmē ne vien cilvēku dzīvotās pieredzes un prakses, bet arī veido

(iztēlotās) piederības naratīvus, dzimšu attiecības un publisko-privāto kategoriju kontekstuālos nošķīrumus, šajā pētījumā pievēršu uzmanību sekojošiem jautājumiem:

- vai un kādā veidā deputātu runās atspoguļojas valsts ietekme uz Latvijā dzīvojošo cilvēku radniecības formām un izpausmēm;
- kā deputāti formulē valsts pozīciju saistībā ar rūpēm un regulējošu kontroli pār tās iedzīvotājiem;
- vai un kādā veidā mijiedarbojas deputātu ģimeņu un valsts pastāvēšanas vēstures?

Pētījuma lauks un izmantotās metodes

Pētījums tika veikts laika posmā no 2019. gada 1. jūlija līdz 30. septembrim. Empīriskais materiāls ir Rīgas Stradiņa universitātes Komunikācijas studiju katedras un Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorijas pētnieku¹ izstrādātā vietne *Saeimas debašu korpus* (<http://saeima.korpuss.lv/>). Kā norāda šīs platformas izstrādātāji,

“Saeimas debašu korpus ietver visus vārdus, ko deputāti, ministri un citi Saeimas sēžu dalībnieki ir teikuši no tribīnes (un arī klieguši no zāles) kopš 1993. gada – kopā 13 miljoni vārdu. Tik liels vārdu skaits ļauj skaidrot politiskās runas kopsakarības. Noskaidrot ne tikai deputāta vai partijas nostāju kādā jautājumā, bet arī atbildības uzņemšanos par pausto vērtējumu vai priekšlikumu” (Saeimas debašu korpus).

Projekta RELATE.LV ietvaros atjaunotās Latvijas Saeimas deputātu, ministru un citu Saeimas sēžu dalībnieku, piemēram, valsts prezidentu teiktās runas un komentāri bija par pamatu, lai atlasītu, kodētu un kvalitatīvi analizētu valsts un radniecības mijiedarbīgās attiecības jeb to, kādā veidā Saeimas sēžu dalībnieku runās atspoguļojas uzskati par valsts un radniecības funkcijām un savstarpējību. Pētījuma attīstības gaitā es lielākoties pieturējos pie induktīvās izpētes principa, ļaujot, lai pētījuma laukā iegūtās atziņas atklātos pašas, tālāk sekojot to piedāvātajiem pavedieniem, kuri iepriekš varēja būt nezināmi. Datu atlasī es veicu secīgi pa ievēlēto Saeimu periodiem, vadoties pēc valdības vadītāja jeb premjerministra. Ņemot vērā Saeimas korpusā ietverto apjomīgo Saeimas sēžu runu skaitu, sākotnēji es noteicu datu atlasē pamatprincipus, lai sašaurinātu analizējamā teksta apjomu. Tādējādi kā primāro Saeimas korpusa datu atlasē principu es izvēlējos ar korpusa meklētāja palīdzību atlasīt visas tās runas, kurās ir minēti biežāk lietotie ar radniecību saistītie termini. Šo terminu saraksts tika iegūts no [latviešu](#) valodas Wikipedia sadaļas “Radniecība”, kas sniedz pašlaik vispilnīgāko pieejamo radniecības terminu sarakstu. Šis saraksts tika salīdzināts ar visu vārdu sarakstu, kas atrodami Saeimas korpusā.² Šīs darbības rezultātā tika izveidots radniecības terminu un to pieminēšanas biežuma saraksts (1).

Termins	skaits
bērns, bērniņš	18395
ģimene	7192
māte, māmiņa, mamma	1514

¹ Valsts pētījumu programmas projekts EKOSOC-LV Nr. 5.2.5.

² <http://nosketch.korpuss.lv/#wordlist?corpname=saeima&tab=basic&wlatr=lc&showresults=1>

tēvs, tētis	1067
vīrs	924
radnieks, rads	759
brālis	748
laulība	623
sieva	491
dēls	401
māsa	303
meita	287
mazbērns	238
tuvinieks	155
vectēvs, vectētiņš, vecaistēvs	141
vecmāmiņa, vecāmāte, vecmāte	101
onkulis	74
tante	65
vecāks	38
mazdēls	31
sievasmāte	26
brālēns	19
sievastēvs	15
māsīca	14
tēvutēvs	14
pamāte	13
tēvocis	11
mazmeita	10
svainis	10
pusbrālis	8
pusmāsa	7
znots	7
patēvs	5

Tabula 1. Radniecības terminu pieminēšanas biežums Saeimas korpusā. Daži termini (piem., tēvs un tētis) apvienoti. Vārdi skaitīti kā lemmas, t.i., visos locījumos.

Tālākā datu atlase un kodēšana bija induktīva un kvalitatīva. Vadoties no projektā atvēlētā laika un datu apjoma, datu atlasī un kodēšanu veicu laika posmam 2000. līdz 2017.gads, tā aptverot gandrīz 20 gadus, to pētījumā laikā paplašinot līdz 1993.gadam. Balstoties uz pētījuma sākumā uzdotajiem jautājumiem (skat. sadaļu “Ievads” šī dokumenta 7. un 8. lpp.), es Saeimas sēžu dalībnieku runās meklēju dažādus izteikumus un spriedumus, kas jebkādā veidā atklāj valsts un radniecības savstarpējās attiecības, no kā arī attiecīgi veidojās teksta kodēšanas kategorijas un iezīmējas galvenās analizējamās tēmas, ar kurām detalizētāk var iepazīties

pielikumā pievienotajā “Kodu grāmatā”. Šī kodēšanas posma mērķis bija no kvantitatīviem datiem (konkrētu vārdu minēšanas biežums runās) iegūt kvalitatīvus datus, kas veido nozīmīgu saturisku, nevis kvantitatīvu pienesumu. Šis solis atbilst principam “vadīties pēc tā, ko sniedz un atklāj pats pētāmais lauks”, kas ir raksturīgs kvalitatīvajai un induktīvajai pētniecībai. Kvalitatīvā analīze ļāva arī nošķirt dažādas nozīmes viena vārda lietojumam vienskaitlī un daudzskaitlī. Tas, piemēram, izrādījās ārkārtīgi būtiski analizējot runas, kurās Saeimas sēžu dalībnieki runāja par *tēvu* vai *tēviem*. *Tēvs* un brīžiem arī *tētis* vienskaitlī (2000. gads un uz augšu) bieži tika lietots vai nu jautājumos par vecāku atbildību un valsts lomu ģimenes dzīvē. Tā, piemēram, kāds deputāts runā par tēvu atbildību ģimenes labklājības nodrošināšanā un valsts lomu ģimeņu stiprināšanā:

“[t]as, ka daža ģimene kļūs laimīgāka no tā, ka ģimenes tēvs neatdos azartspēlēm pēdējo un neatņems visu bērniem, būs mūsu visu kopējais ieguvums”, 2003.gads.

Šajā citātā deputāts diskutē par spēļu automātu ierobežošanas nepieciešamību kafejnīcās un restorānos, kā vienu no argumentiem minot spēļu automātu ietekmi uz ģimeni. Tādējādi šajā diskusijā “par” un “pret” azartspēļu ierobežošanu valsts atbalsts ģimenēm, kurās ir azartspēļu atkarīgi tēvi, tiek izmantots kā arguments pozīcijas stiprināšanai, kā arī pauž nostāju par valsts lomu ģimeņu veidošanā.

Tas pats vārds daudzskaitlī (*tēvi*) aprakstīja pavisam citu saturisko vērtību. *Tēvi* pārsvarā iezīmē simbolisku vērtību un Saeimas sēžu runās pārsvarā tiek lietots vārdkopā “Satversmes tēvi”, tā atsaucoties Latvijas Republikas tiesiskajiem radītājiem un viņu (it kā) nodomiem šīs valsts sakarā, ko deputāti interpretē atbilstoši savai izpratnei un vērtībām:

“Mēs viennozīmīgi uzskatām, ka valsts valodas jautājumos nekādi kompromisi nav iespējami un jebkura piekāpšanās apdraud gan latviešu valodu, gan mūsu valstiskumu. To ļoti labi apzinājās arī mūsu Satversmes tēvi jau 1918.gadā, valsts valodas statusu ieliekot pirmās brīvvalsts pamatos”, 2011.gads.

Plašāk un detalizētāk gan par vārda *tēvi* lietojumu, gan par to, kādā veidā runās izpaužas Latvijas iedzīvotāju sasaiste ar valsti es runāju sadaļā “Pētījuma rezultāti un diskusija”. Atgriežoties pie tā, ka pats pētījuma lauks rada pētījuma virzienu, kā papildus atlases vārdi tika iekļauti arī *patriotisms*, *audzināšana*, *laulība* un *tikumība*. Lai arī šo pašu vārdu minēšanas biežums nav tik iespaidīgs, tie aktualizējas konkrētos periodos, piemēram, vārdi *laulība* vai

tikumība atsevišķu valdību laikā vispār netiek pieminēti, bet citos periodos tiek pārspriesti daudz un pamatīgi.³

Ievāktā materiāla kodēšanu un analīzi veicu ar kvalitatīvo datu apstrādes un analīzes programmu MAXQDA. Kodu veidošanu noteica atlasītais materiāls saskaņā ar izvirzīto pētījumu mērķi – noskaidrot, vai un kādā veidā deputātu runās iezīmējas valsts un radniecības attiecības. MAXQDA programmas ietvaros kodus kārtoju piecās kategorijās, no kurām divas kategorijas “Indivīds un valsts” un “Valsts ietekme uz radniecību un ģimenei un otrādi” sastāv no vairākiem apakškodiem. Detalizēts kodu apraksts atrodams pielikumā “Kodu grāmata”. “Kodu grāmata” redzami kodi ir radīti induktīvi, turklāt vairākos posmos: no sākuma atlasītas plašākas un acīmredzamākas tēmas, piemēram, valsts noteiktās tiesības iejaukties ģimenes dzīvē vai valsts loma demogrāfijas stiprināšanā. Turpinot analīzi, veidojās arī specifiskāki kodi, piemēram, kods, kas apzīmē to, kā un ar kādu nolūku deputāti savās runās par ģimeni kā valsts pamatvērtību.

³ Diskusijas par tikumību īpaši saasinās Laimdotas Straujumas valdības laikā ap 2014.-2015.gadu.

Pētījuma rezultāti un diskusija

Spurainā radniecība

Analizētajās Saeimas sēžu dalībnieku runās uzrādās deputātu spriedumi par dažādām radniecības formām, piemēram, vai tās ir vairāk balstītas uz bioloģiskām vai sociālām saiknēm. Parasti šie spriedumi ir saistīti ar centieniem "savaldīt" radniecības prakses un izpausmes, t.i., panākt, ka tās atbilst noteiktiem iepriekš definētiem kritērijiem, piemēram, ideoloģiski ierobežot vai tieši stimulēt specifiskas radniecības attiecības, vai, piemēram, tikt skaidrībā, kā prakse saskan ar likuma pantu, kas vairāk izpaužas adopcijas jautājumos. Visbiežāk tiek spriests tieši par laulību un dažādām ģimenes formām, kuras mēģina veidot vai kategorizēt caur vērtībās orientētu politiku. Runas par spurainās radniecības savaldīšanu pārsvarā veicina konkrētu jautājumu apspriešana, piemēram, runājot par:

1) mantojuma tiesībām, tiesībām saņemt finansiālus aizdevumus vai iespējamiem interešu konfliktiem, kas saistās ar radniecību:

"Pirmās pakāpes radnieki - tātad vecāki un bērni", 2014.gads;

2) viendzimuma pāru attiecībām un tiesībām:

"sociālajās zinībās māca par ģimenēm un kā ceturtais modelis tiek nosaukts „moderna ģimene” ar skaidrojumu, ka moderna ģimene šodien ir tur, kur dzīvo vīrietis ar vīrieti un sieviete ar sievieti”, 2014.gads;

3) bērnu tiesībām un aizsardzību, jo īpaši t.s. sociāli nelabvēlīgās ģimenēs:

"It kā ģimene. Divi cilvēki, kuri savu dzīvi pavadījuši bērnnamā, ir sagājuši kopā. Es negribu viņus nosaukt par ģimeni, bet viņiem piedzimst trīs bērni", 2014.gads;

4) bērnu aprūpi ģimenē un ārpusģimenē (bērnu nami, internāti u.c.) un adopcijas jautājumi:

"Latvijā ir vai nu ģimenes aprūpe, vai ārpusģimenes aprūpe. Un ar ģimeni tik tiešām saprot... kāda nu katram tā ģimene ir - ir ģimenes, kuras ir šķirtas, kur vai nu māmiņa bērnu audzina, vai arī tēvs... arī adopcija ir ģimenes aprūpe... arī vecvecāki. Arī tā ir ģimenes aprūpe! Un mēs šo ģimenes aprūpi nedalām", 2015.gads.

Tieši adopcijas jautājumi, aizbildniecība un ārpus ģimenes aprūpes jautājumi visvairāk uzsver, ka ģimene ir balstīta ne tik daudz bioloģiskos parametros, bet drīzāk balstās sociālās un emocionālās saitēs, par ko liecina šādi piemēri:

"[V]isbūtiskākā bērna interese ir bērna piesaiste pie viņu aprūpējošās personas. Nav runa par pierašanu vai pieķeršanos vienkāršā nozīmē, bet

gan par bērna attīstībai pilnīgi nepieciešamu pamatu, vismaz tikpat svarīgu kā ikdienas uzturs. Izšķirīga loma šādas piesaistes veidošanā nav asinsradniecībai, bet gan laika garumam un kvalitātei, kādā tā notiek. [...] Nereti bērni, kas atrodas tā sauktajā ārpusģimenes aprūpē, faktiski atrodas ģimenē. Viņiem ir šī piesaiste pie audžuvecākiem vai aizbildņiem. Praksē diemžēl bāriņtiesas šo aspektu ne vienmēr ievēro”, 2009.gads.

Centienos definēt laulību Saeimas sēžu dalībnieki ir salīdzinoši veiksmīgāki, nekā, piemēram, centienos definēt ģimeni, t.i., laulības definēšanā valda lielāka vienprātība. Ja laulības definēšanu kā savienību starp vīrieti un sievieti deputāti var salīdzinoši viegli pamatot ar pašreizējo juridisko situāciju Latvijā (lai arī laulības definīciju regulāri izaicina reālajā dzīvē pastāvošās alternatīvas), tad savaldīt dažnedažādas citas radniecības formas no morālā vai juridiskā skatupunkta ir daudz sarežģītāk. Tā valsts varas bezspēcību vienā brīdī atzīst kāda Jaunā laika deputāte (2014.gads), sacīdama, ka

“[e]s gribu atgādināt, ka mēs ar likumu nevaram veidot cilvēku attiecības; mēs varam tās izjaukt, bet veidot tās nevaram.”

To, ka iegrozot emocionālu attiecību veidošanos un pastāvēšanu un līdz ar to arī dažādu sociāli radniecisku formu veidošanos ir ārkārtīgi grūti, ik pa laikam atzīst arī citi deputāti. Šāda nostāja īpaši paceļas jautājumā par adopciju:

“Bērnu adoptē, tas ir, pieņem ģimenē, jo viņu mīl, un šādu attiecību rašanās laiku nevar noteikt ar likumu. Es uzskatu, ka komisija nav ņēmusi vērā apstākli, ka personiskās attiecības likums neregulē”, 2002.gads.

Grūtības regulēt pastāvošās radniecības formas parasti nozīmē vai nu šo attiecību formu juridisku neatzīšanu, piemēram, viendzimuma partnerības, regulējošu mehānismu ieviešanu vai tā dēvētos “tikumības grozījumus”, vai praktizēto radniecības formu pakāpenisku pieņemšanu un iekļaušanu normās. Pakāpeniska iekļaušana morāles, bet ne juridiskajās normās novērojama saistībā ar neregistrētajām partnerattiecībām un tajās dzimušo bērnu skaitu, kurš strauji sāka pieaugt kopš 1990. gadu sākuma (lai arī, kā redzēsīm vēlāk, daļa Saeimas deputātu gribētu stimulēt reģistrēto attiecību pieaugumu). Tā, piemēram, kāds deputāts 2015. gadā, kad notika vienas no kaismīgākajām diskusijām par ģimeni, laulību un tikumisko audzināšanu, ir spiests negribīgi atzīt, ka viņš izjūt

“aizvien lielāku un lielāku spiedienu paplašināt robežas šīm it kā pašsaprotamajām vērtībām – laulība, ģimene, tikumība”, 2015.gads

Realitātē pastāvošās radniecības formas izaicina iepriekš pieņemtas normas un, kā deputāts atzīst, “it kā pašsaprotamas vērtības”. Centieni regulēt pastāvošās radniecības prakses

bieži notiek ar mēģinājumiem likumos nostiprināt pie varas esošajiem deputātiem pieņemamas vērtības, kas norāda uz valsti kā diskursīvu procesu, ko veido indivīdi un kas veido indivīdus.

Valsts un radniecības dinamika novērojama divos līmeņos. Pirmkārt, pastāv mēģinājumi juridiski ierobežot nevēlamas (sa)radošanās vai (at)radošanās (*kinning and dekinning* – angļu val.), piemēram, ik pēc kāda laika aktualizējot diskusijas par abortu pieejamības ierobežošanu. Otrkārt, pastāv t.s. “pozitīvi regulējošs darbs” (aizguvums no kādas LZS deputātes izteikumiem), kas aptver (likumā vai Ministru kabineta (M.K.) noteikumos nostiprinātas) darbības, kas vērstas uz morāli “pareizu” pilsoņu radīšanu un pārveidošanu. No sākuma sniegšu ieskatu kādas deputātes runas izvilcumā par abortu “problemātiku”, kas aptver pārdomas gan par negatīvi regulējošu (aizliegumu), gan pozitīvi regulējošu (morālā veidošana) darbu radniecības veidošanā:

“Galvenais iemesls tomēr, kāpēc man nav pieņemams šis Iedzīvotāju reproduktīvās veselības likums, ir tas, ka šis likumprojekts patiesībā paredz abortu liberalizāciju. [...] Tātad vispirms likumam būtu strikti jānoteic, ka Latvijas valsts uzņemas katra cilvēka dzīvības aizsardzību un ka aborts nav un nevar būt kontracepcijas veids. Visai tautas reproduktīvās veselības koncepcijai jābūt virzītai uz grūtnieces un bērna, arī bērna, kas nav vēl piedzimis, aizsardzību, jo tieši tas ir latviešu tautas interesēs. Pēc tam, kad ir skaidri un nepārprotami deklarēta šī nostāja, mēs varam sākt diskutēt par to, kādi ir tie gadījumi un vai tādi maz ir, kad mākslīgi pārtraukt grūtniecību tiek atļauts, kāda ir speciālistu, mediķu, loma un kāds ir šis loks, kas šo jautājumu izlemj. Proti, te ir runa par visu to jautājumu kopumu, kas mazāk ir virzīts uz deklarāciju - aizliegt. [...] Mēs nevēlamies tukši un viennozīmīgi kaut ko aizliegt tikai aizliegšanas pēc, nedomājot par pārējo. Pirmajā vietā, mūsūprāt, ir iedzīvotāju izglītošana. Ar likumu ir jānosaka tās normas un tā līnija, cik tālu kas un kam jāveic. Otrām kārtām ir jārunā par veselības un ģimenes mācības ieviešanu skolā, lai jau kopš agriem gadiem bērns dzīvību un savu tīro intīmo pasauli un ģimeni vērtētu kā augstākās vērtības. [...] Dzīvība ir svēta, un par to, vai tā mūsu ģimenē šobrīd ir vajadzīga, vai mēs šobrīd varam uzturēt un audzināt vēl vienu bērnu, ir jādomā, pirms bērns ir ieņemts. Šajā ziņā ģimenei ir visas tiesības noteikt savu lielumu, bet savukārt valstij ir jārada visas iespējas un jāpalīdz šajā pozitīvi regulējošajā darbā. To mēs uzskatām par savu likumprojektu galveno domu. Gribu uzsvērt arī vīriešu lomu un atbildību, jo topošais bērns un ģimenes plānošana nav tikai

sievietes darīšana vien. Tātad - ģimenes plānošana, valsts mediķu atbalsts un sadarbība!”, 1996.gads.

Šajā citātā izteiksmīgi parādās ne vien negatīvi un pozitīvi regulējošas darbības, bet arī, kādā veidā deputāte saredz valsts lomu ģimenes plānošanā, uzsverot to, ka nedzimuša bērna saglabāšana ir Latvijas valsts interesēs, lai gan ģimenes lielumu tomēr var noteikt pati ģimene. Atsevišķu partiju centieni veicināt noslēgto laulību skaitu saistīti ar uzskatu, ka tieši laulība stimulē dzimstību. Ar to savukārt saistītas vēlmes realitātē praktizētās dažādās radniecības formas regulēt caur “morālo pilnveidošanu”, piemēram, ar t.s. “tikumības grozījumiem” Izglītības likumā, par ko sniegšu ieskatu vēlāk.

Kopš 1990. gadu sākuma ir būtiski palielinājies ārļaulībā jeb neregistrētās partnerattiecībās dzimušu bērnu skaits. Ja pirms 30 gadiem laulībā dzima apmēram 80% bērnu, tad pakāpeniski šis skaits ir nokrities līdz apmēram 60% (61,6% 2019.gadā) (Centrālā statistikas pārvalde, 2020).⁴ Turklāt ārpus laulības dzimušo skaita palielināšanās notiek uz kopējās dzimstības samazinājuma fona. Dažiem deputātiem tas ir ļāvis meklēt saistības starp abiem lielumiem, par problēmas cēloni pieņemot laulības un “tradicionālas” ģimenes kā vērtības samazināšanos sabiedrībā :

“Stipra, tradicionāla ģimene ir valsts vislielākā vērtība. Un, tikai stiprinot un aizsargājot to, mēs varam pārvarēt demogrāfisko krīzi un novērst Latvijai draudošo demogrāfisko katastrofu”, 2005.gads.

“Ģimenei jābūt balstītai uz stabiliem laulības pamatiem, ar ko ir iespējams nodrošināt laulāto un viņu bērnu stabilitātes un drošības sajūtu. Tas ir ļoti nozīmīgs pamats ne tikai sabiedrības emocionālajai veselībai, bet arī veicina demogrāfiskā stāvokļa problēmas risināšanu mūsu valstī”, 2014.gads.

“Tradicionālā ģimene tiek nonievāta un atrodas zem agresīva spiediena. Krītas dzimstība, pieaug laulības šķiršanas gadījumu skaits, un Latvijai draud depopulācija, par ko satraucas dažādi speciālisti - ārsti, demogrāfi, pedagogi. Bērnam nepārprotami ir nepieciešama īpaša aizsardzība un gādība. Un tieši valsts neatliekams pienākums ir rūpēties par bērna tiesībām un interesēm, kā arī par ģimenes un laulības institūta stiprināšanu”, 2014.gads.

⁴ Centrālās statistikas pārvaldes datu bāze IDG040 “Dzīvi dzimušie laulībā un ārpus laulības statistiskajos reģionos un republikas pilsētās”:

http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz_dzimst/IDG040.px/?rxid=f259e646-b6c5-497f-bc7b-4d7e6317cea6

Deputātu runās nav skaidrības, cik iekļaujoša vai izslēdzoša kategorija ir “tradicionālā ģimene” un vai tā vienmēr ir “laba” un “labvēlīga” ģimene. Lai gan deputātu runās, kas pauž šo uzskatu, precīzu “tradicionālās ģimenes” definīciju nav iespējams nolasīt, ir neprotams, ka ideālā variantā “tradicionāla ģimene” ir balstīta uz oficiāli reģistrētu laulību starp vīrieti un sievieti, uz ko norāda centieni aktualizēt laulību reģistrēšanas nozīmi un “tikumību”, kas gan netiek sīkāk skaidrota, bet bieži tiek minēta kopā ar norādi par heteronormatīvām (t.i., tādām, kur par normu tiek uzskatīta heteroseksualitāte) attiecībām. Šajos izteikumos valsts tiek iezīmēta kā “pareizās” radniecības pamata sastāvdaļa. No deputātu runām nav arī skaidrs, kāda tieši ir viņu nostāja par, piemēram, savienību ar vienu vecāku un bērniem partnera nāves, šķirtas laulības vai mākslīgās apaugļošanas gadījumā. Attiecīgi deputāti par “tradicionālu ģimeni” nerunā saistībā ar tādām pašu lietotām kategorijām, kā, piemēram, “labvēlīga ģimene” un “nelabvēlīga ģimene”.

Ideja par laulību kā vienu no faktoriem demogrāfijas veicināšanā pirmo reizi parādās jau 1990. gadu sākumā. Piemēram, 1993. gadā izskanēja uzruna, kas pauda pārliecību, ka

“[L]atviešu bīstami mazais īpatsvars Latvijā, nelabvēlīgā vecuma un dzimuma struktūra, mazā dzimstība, lielais šķirto laulību un nelabvēlīgo ģimeņu skaits spiež domāt par vispusīgu un tālejošu demogrāfisko politiku latviešu tautas nākotnes nodrošināšanai”, 1993.gads.

Par to, vai saules gaismu jebkad ieraudzīja stabila, “vispusīga un tālejoša demogrāfiskā politika”, ir grūti spriest.⁵ Taču deputātu runas visos Saeimas iesaukumos apstiprina, ka vismaz vārdos, ja ne darbos demogrāfijas jautājumi tiek akcentēti kā būtiska problēma, bērni tiek raksturoti kā valsts nākotne un ģimene – kā valsts pamatvērtība:

“Turpretim pēdējos 13 gados ir bijis tik katastrofāls iedzīvotāju skaita samazinājums, tāds, kāds nav bijis nekad visā Latvijas pastāvēšanas laikā, pat abus pasaules karus ieskaitot. Šajos pēdējos 13 gados Latvijas iedzīvotāju skaits ir tā samazinājies, ka nav vairs Daugavpils, Liepājas, Ventspils, Jelgavas, kopā ņemot. Un tas nozīmē, ka katrs bērns mums ir vērtība. Tas nozīmē, ka katrai ģimenei ir jāsniedz maksimāla palīdzība. Man gribētos teikt, ka faktiski jebkuras ministrijas darbam, jebkuram likumam vajadzētu tikt mērītam ar bērnu un ģimenes interesēm”, 2004.gads.

⁵ Latvijas demogrāfiskā politika ilgu laiku palika lielākoties deklaratīva (apgalvojumi par to, ka šis jautājums valdībai un politiskajām partijām ir svarīgs, tika iekļauti dažādu līmeņu dokumentos, bet finansējums un institucionālais atbalsts vai nu nebija vispār vai bija fragmentārs). Par daudz maz pilnasinīgu programmu varētu runāt tikai no 2012. gada, kad Nacionālajā attīstības plānā 2014.-2020. gadam jau šai jomai tika paredzēti līdzekļi (Vairāk par šo jautājumu skat. Krūmiņš 2020)

Kāds deputāts 2014.gadā uzrunāja savus kolēģus, piesakot “ārpuslaulības sakaru problemātiku” kā vienu no dzimstības samazinājuma cēloņiem un ieteica veikt pētījumu par to, kāpēc Latvija kopā ar Igauniju uz Eiropas Savienības fona ieņem tik augstas vietas ārpuslaulībā dzimušo bērnu skaita ziņā. Šāda pētījuma mērķis būtu stiprināt laulību un konstatēt, “*kas ir par iemeslu tam, ka cilvēki izvairās no laulības noslēgšanas un dod priekšroku ārpuslaulības sakariem [..].*”

Sociālekonomisko faktoru potenciālo ietekmi uz demogrāfiskiem rādītājiem Latvijas deputāti īpaši izcēla 1990.gados, kad tika aktīvi diskutēts par jauno vecāku pabalstu celšanu un citu vecākiem un ģimenēm domātu valsts atbalsta pakalpojumu un mehānismu radīšanu, kas varētu sekmēt bērnu dzimstības rādītājus:

“Demogrāfiskais sprādziens Latvijā bija 1987. gadā. Atvieglājumi ģimenēm, pabalsti mātēm un bērniem veicināja dzimstības paaugstināšanos. Salīdzinājumam, lūdzu, ieklausieties skaitļos! 1987. gadā laulību skaits bija 25 539, 1993. gadā tas saruka līdz 14 605 pāriem. Dzimušo reģistrācija: 1987. gadā - 42 265, bet 1993. gadā tikai 27 589. Taču arī miršanas gadījumi kaut ko liecina. 1987. gadā bijuši 32 135, bet 1993. gadā - 39 236 miršanas gadījumi. Tāda šodien ir realitāte. Tātad, ja gribam tautu redzēt atdzimstam skaitliskā izteiksmē, ir nepieciešama konkrēta sociālā programma, kas risinās sievietes, bērna un ģimenes problēmas.”, 1994.gads

“Visas partijas savās programmās, īpaši Kristīgie demokrāti, bet arī liberāļi, ir teikuši, ka sabiedrībā viens no galvenajiem elementiem ir ģimene. Kā lai citādāk atbalsta šo ģimeni reāli, praktiski, ja nedod līdzekļus šo ģimeņu pabalstiem? No kā? Ko līdz šīs visas skaistās runas par izglītību, par ģimeni, par kaut kādām visām pārējām lietām, ja mēs nedodam konkrētu materiālo palīdzību?”, 1996.gads

Idejas par to, ka vajadzētu palielināt reģistrēto laulību skaitu vai stiprināt “tradicionālo ģimeni”, lai sekmētu dzimstību, ir drīzāk saistāms ar morāliem pieņēmumiem par to, kādai jābūt “pareizai” kopdzīvei, ģimenei un Latvijas valstij piederīgam indivīdam. Tā rezultātā deputātu runās atklājas sadursme starp demogrāfijas zemajiem rādītājiem kā vienu no nospraustajām galvenajām valsts problēmām ilgtermiņā un morālajiem apsvērumiem, kas velk robežas starp to, kuri bērni un vecāki ir un būs morāli piederīgi šai valstij, t.i., būs valsts pamatvērtība un kuri – nebūs. No vienas puses, deputātu runās tiek īpaši uzsvērts, ka (pie tik zemiem demogrāfiskiem rādītājiem, kādi ir Latvijai) bērni ir valsts nākotne (“[..]Latvija nepieder mums, tā pieder bērniem, kas vēl tikai piedzims”) un ģimene ir valsts pamatvērtība (“[š]īs valdības prioritāte

bija, ir un paliks ģimene un cilvēks, ikviens cilvēks”). No otras puses deputātu runās arī spēcīgi iezīmējas morāli iederīgu indivīdu noteikšana, kas daļēji izpaužas to deputātu runās, kas argumentē par nepilsoņu statusa saglabāšanu vai šī lēmuma atstāšanu bērna vecāku rokās, un veidošana, piemēram, caur valsts noteiktiem izglītības standartiem. Sīkāk par iekļaušanas un izslēgšanas kritērijiem (*inclusion and exclusion criteria* – angļu val.) un to izpausmi es runāšanu nākamajā sadaļā.

Iederīgie un neiederīgie

Mēģinājumi “savaldīt” radniecību ir cieši saistīti ar morāli “pareizi” indivīdu veidošanu. Par morāli atbilstīgiem indivīdiem runātāji parasti uzskata personas, kuru vērtības sakrīt ar viņu pašu un to pārstāvēto partiju vērtībām. Tas, protams, arī nozīmē, ka vērtību saturs un izpratne deputātu vidū stipri atšķiras. Kā 2011. gada 18. novembra svinīgajā uzrunā teica kāda Saeimas pārstāve: “*Vārdā “patriotisms” mēs mēdzam ielikt katrs savu nozīmi*”. Līdzīgi ir ar citiem vērtību piesātinātiem vārdiem. Piemēram, par to, ka ģimene ir vērtība, runā gan konservatīvāk, gan liberālāk noskaņoti politiķi, gan t.s. latviešu, gan krievu partiju pārstāvji. Taču var atšķirties, ko katrs no viņiem saprot ar vārdiem “ģimene” vai “laulība”. Tajā pašā laikā skaita ziņā daudz biežāk un, iespējams, arī skaļāk par šiem jautājumiem izsakās konservatīvāk noskaņoto partiju pārstāvji, bet pilsonības jautājumos vienlīdz aktīvi iesaistās teju visu partiju deputāti.

Vērtības, kas var būt izšķirošas viena vai otra indivīda, tuvniecības vai radniecības⁶ prakšu atzīšanā, parasti cenšas nostiprināt, tās realizējot vai nu ar negatīvi, vai pozitīvi regulējošām darbībām. Abas regulējošās darbības veido kritērijus, kas nosaka indivīda piederību valstij jeb iekļaušanu un izslēgšanu. Aizliegumi mēdz būt iestrādāti juridiski, turklāt arī tie var tikt formulēti gan pozitīvi, gan negatīvi. Piemēram, Satversmes 110. pants nosaka, ka “*valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti [..]*” (Latvijas Republikas Satversme, 110.pants), taču Civillikumā heteronormatīvā laulība ir nostiprināta ar negatīvu un izslēdzošu formulējumu: “*Aizliegta laulība starp viena dzimuma personām*” (Civillikums, 35.pants). Līdzīgi Civillikumā tiek aizliegts arī incests: “*Aizliegta laulība radniekiem taisnā līnijā, brāļiem ar māsām un pusbrāļiem ar pusmāsām*” (Civillikums, 35.pants).

Savukārt, pozitīvi regulējošas darbības ar mērķi veidot noteiktām vērtībām atbilstīgus valsts piederīgos vai “normalizēt” neatbilstīgos lielākoties tiek īstenota caur dažādām

⁶ Termins “tuvniecība” (angļu valodā – *relatedness*) tiek lietots, lai apzīmētu attiecības, kuras iekļauj ne tikai attiecības, kas veidojušās caur dzimšanu, bet arī caur sociālu interakciju. Tas tiek izmantots tāpēc, ka bieži vien sociāli ir grūti (un nav jēgpilni) nošķirt “bioloģiskās” no “sociālajām” attiecībām.

mērķgrupām, jo sevišķi, bērniem vēltītiem izglītošanas pasākumiem. Kāds deputāts 2009. gadā ir īpaši uzsvēris, ka tādu vērtību kā “darba tikums” un “patriotisms” ieaudzinašana sabiedrībā ir valsts pienākums:

“Jautājums ir pavisam vienkāršs: vai mums ir tiesības izvairīties no tādu jēdzienu kā darba tikums un patriotisms ieaudzinašanas sabiedrībā? Ir vai nav? Lūk! Tas ir pirmais jautājums. Otrais. Kā to praktiski īstenot? Jā, tiešām ģimene un skola, protams, iesaistās šajā procesā, bet tas ir arī valsts pienākums, un tas arī katras pašvaldības apziņā ir pienākums. Un līdz ar to ir ļoti skaidrs piedāvājums: paplašināt to atbildīgo loku, kuriem tomēr ir jāseko līdz tam, kā attīstās mūsu jaunatne. Tas ir vienkāršs mūsu piedāvājums - iekļaut šo izskatāmo jautājumu lokā arī tādas lietas kā darba tikums un patriotisms”, 2009.gads.⁷

Visbiežāk pozitīvi regulējošas darbības tiek realizētas caur izglītību, kas, lai arī ir balstīta uz valsts noteikto obligāti apgūstamo izglītības standartu, bieži ir atkarīga arī no skolas un pedagoga nospraustajām vērtībām un uzskatiem. Iespējams, atsevišķu deputātu apjaušana, ka izkontrolēt skolās apgūstamo vērtību saturu patiesībā ir ārkārtīgi sarežģīti (un tādējādi teju neiespējami kontrolēt, kādi pilsoņi tajās tiek veidoti), noveda pie 2014. -2016. gada situācijas, kad tikumības, bērnu seksuālās audzināšanas, kristīgo vērtību un patriotisma apspriešana un šo vērtību nodošana tālākām paaudzēm caur Izglītības likumu kļuva par regulāru Saeimas sēžu tēmu. Arī Satversmes preambulas apstiprināšana 2014. gadā kļuva par īpaši svarīgu atspērienu punktu pozitīvi regulējošām darbībām, jo nacionālā līmenī caur izglītības saturu leģitimēja tādu vērtību kā latviskā dzīvesziņa, vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības, brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, taisnīgums, godīgums, darba tikums, un ģimene pastiprinātu lomu bērnu audzināšanā un attiecīgi “saliedētas sabiedrības” veidošanā. Tā, kāds deputāts saka:

“Tikumiskai audzināšanai skolās ir jāatbilst Satversmē ietvertajām un aizsargātajām vērtībām, īpaši tādām kā laulība un ģimene” un tādēļ ZZS deputāts ar trīs Latgales bīskapu vēstules starpniecību aicina savus kolēģus “nodrošināt jaunās paaudzes tikumisko audzināšanu atbilstoši Satversmē iekļautajām vērtībām, jo valsts likumdošanai jāaizsargā bērni un jaunieši no destruktīvu materiālu izmantošanas apmācības procesā”, 2015.gads.

⁷ Šajā citātā vērts pievērst uzmanību arī tam, kā konkrētais deputāts velk robežas starp to, kas ir un kas nav valsts.

Līdztekus deputāti dažreiz sevi redz arī kā tiešos (morāli pareizas) valsts kā indivīdu kopuma veidotājus, tajā skaitā, radot jaunajos pilsoņos izpratni par to, kāda ir (morāli pareiza) laulība un ģimene:

“No mums atkarīgs, kāda būs mūsu valsts un tautas nākotne. Tas savukārt atkarīgs no tā, ko šodien ieguldām jaunās paaudzes ne tikai intelektuālajā un fiziskajā izglītībā, bet arī garīgajā attīstībā un izaugsmē. Mūsu sabiedrība veidosies tāda, kāda jaunajai paaudzei būs izpratne par cilvēka esamības jēgu, par viņa divkāršo dabu - garīgo un fizisko -, par ģimeni, laulību un to lomu, sūtību un nozīmi”, 2015.gads.

Plašās diskusijas 2015. gadā rezultējās ar pavisam tiešu valsts iesaisti morāli atbilstīgu indivīdu veidošanā, veicot izmaiņas Izglītības likumā, kas tagad nosaka ka:

“(1) Izglītības sistēma nodrošina izglītojamā tikumisko audzināšanu, kas atbilst Latvijas Republikas Satversmē ietvertajām un aizsargātajām vērtībām, īpaši tādām kā laulība un ģimene.

(2) Izglītības iestāde, izņemot augstskolas, aizsargā izglītojamo no tādas informācijas un metodēm izglītības un audzināšanas procesā, kas neatbilst šā likuma mērķi ietvertajai izglītojamā tikumiskās attīstības nodrošināšanai.” (Izglītības likums 1998, 10.¹ pants)

Lai arī Preambula papildus uzsvēra un leģitimēja tieši šo vērtību nozīmi, tas nenozīmē, ka līdzīgas runas un nostājas par valsts lomu morālu atbilstīgu indivīdu veidošanā vai atzīšanā nav pastāvējušas iepriekš. Piemēram, 1990. gados pavīd naratīvs par ģimeni kā latviskas Latvijas pamatvienību, kas ir tikusi apzināti morāli grauta pēdējos piecdesmit gadus, līdz tā ir sasniegusi savu līdzšinējo, degradēto stāvokli:

“Latvietim ģimene laiku laikos ir bijusi tas stabilizējošais spēks, kas ļāvis saglabāt latvietību, latvisko garīgumu un darba tikumu. Taču, zinot to, kā pēdējās desmitgadēs ir grauta ģimenes institūcija, kā tika degradēta ģimenes loma, bērnu audzināšana, pašlaik mēs varam izvērtēt sekas, jo ir iestājies šīs neaudzināšanas ražas plaušanas laiks. Ētisko un tikumisko normu ignorance, noziedzības pieaugums, alkoholisma un narkomānijas izplatšanās - tās jau ir sekas. Laulības šķiršana un bērnu dalīšana starp vecākiem atsedz mūsu sabiedrības morāli”, 1994.gads.

Tātad valsts uzdevums ir nodrošināt tādu izglītību, ar kuras palīdzību jaunajos pilsoņos tiktu ieaudzinātas noteikta veida tuvniecības vērtības un prakses. Attiecīgi valsts izglītības programmas īstenošana ir viena no darbībām, caur ko veidojas un pastāv valsts, kas turklāt,

atzīstot noteikta veida audzināšanas metodes un tādējādi arī noteikta veida ģimenes modeļus, privilīgē vienus un marginalizē citus.

Cits veids iederīgo un neiederīgo šķirošanā un veidošanā deputātu runās ir izteikti manāms jau kopš neatkarības atgūšanas laikiem: pilsonības statuss un tā iegūšana nepilsoņu bērniem ir viens no plašāk apspriestajiem jautājumiem līdz pat mūsdienām. Diskusijai par to, vai bērnam, kas dzimis divām personām ar nepilsoņa statusu, būtu jāpiešķir automātiskā pilsonība vai tas jāatstāj vecāku izvēlē, ir divēja loma. No vienas puses tas ir būtisks piederības kritēriju jautājums un šķirošanas mehānisms. No otras puses tas ir jautājums par valsts un ģimenes atbildības jomām attiecībā pret bērnu: par ko un cik daudz atbild un lemj valsts un par ko un cik daudz – vecāki? Kopumā izteikti ir dominējis viedoklis, ka valstij ir maksimāli jāvienkāršo pilsonības iegūšanas procedūra nepilsoņu bērniem (kas pakāpeniski tā arī ir noticis), bet tomēr tas nav jāatceļ pavisam:

“Ja vecāki izvēlēsies bērnam atstāt nepilsoņa statusu, tad vecāki par to uzņemsies visu atbildību. Valsts ir devusi iespēju, un, kā likumā ir ierakstīts, ikvienam ir tiesības to izmantot. Līdz ar šo lēmumu apakškomisija ir pilnībā noraidījusi debates par kādu iespējamu automātisko pilsonību vai līdzīgu formulējumu lieku lietošanu mūsu likumdošanā”, 2011.gads.

Bērns šajā gadījumā ir piesaistīts vecāku izvēlei, bet valsts signalizē, ka tai nav konkrētu ambīciju uz bērna kā pilsoņa iegūšanu. Šī nostāja ir ārkārtīgi interesanta saistībā ar deputātu bieži pausto nostāju, ka bērni ir valsts nākotne un ģimene ir valsts pamatvērtība. Personai ar nepilsoņa statusu ir ierobežotas tiesības piedalīties dažādos valsts veidošanas un uzturēšanas mehānismos, piemēram, ir liegts ieņemt zināmus amatus vai piedalīties Saeimas un pašvaldību vēlēšanās, taču, tiek nodrošinātas tāds pats sociālo pakalpojumu klāsts kā pilsoņiem. Savā ziņā šī lēmuma atstāšana bērna vecāku rokās norāda uz to, ka valsts pārstāvji dažādu apsvērumu dēļ neatzīst jaundzimušā pilsonisko piederību valstij, viņam/viņai nenodrošinot pilnu tiesību un arī atbildību paketi, bet ierindojoš viņu kategorijā pie tiem, kuriem pilsoniskā piederība valstij ir jāpierāda un jānopelna. Turklāt atbildība par šo lēmumu tiek atstāta uz vecāku pleciem. Līdzīgi kā jautājumos par sociālo pakalpojumu vai finansiālā atbalsta saņemšanu no valsts, arī pilsonība paceļ jautājumu par to, kuri *ir pelnījuši* vai kuri *ir cienīgi* tādu iegūt un kuri nav. Šeit mēs varam runāt par to, kā valsts struktūru pārstāvji veido šīs *pelņījušo* un *cienīgo* kategorijas (*categories of deservingness* – angļu val.(Kay 2011a; 2011b)).

Taču interesanti, ka nepilsoņa statuss ir izslēgšanas kategorija tikai attiecībā pret pilsoņa statusu. Savukārt, attiecībā pret ārvalstnieka statusu, nepilsoņa statuss darbojas kā iekļaušanas un piederības kritērijs. Par to liecina debates 2000. gadu pirmajā pusē, kad deputāti sprieda par

gadījumiem, kad bērns ir dzimis nepilsoņa un ārvalstnieka savienībā. Šajā gadījumā t.s. “krievu” partijas iestājās par šo bērnu tiesībām saņemt nepilsoņa statusu, to pamatojot sekojoši:

“Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde atsakās reģistrēt bērnu kā nepilsoni, piespiedu kārtā piešķirot viņam zemāku - ārvalstnieka statusu. [...] Tiesa atzīst, ka nepilsoņa saikne ar Latvijas Republiku ir ciešāka, nekā tā ir bezvalstniekam vai ārvalstniekam. Un, ņemot vērā to, ka bērna vecāki par dzīvesvietu ir izvēlējušies Latviju, bērnam, iegūstot nepilsoņa statusu Latvijā, netiek ierobežotas viņa cilvēktiesības. Un, lūk, tagad, zaudējusi tiesā, Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde, izmantojot Saeimas balsojumu, vēlas revanšēties un atcelt tiesības uz brīvu bērna statusa izvēli. [...] Šāda izvēles brīvība [reģistrēt kā nepilsoni vai ārvalstnieku – A.Ž.] pastāv mūsu likumdošanā jau septiņus gadus. Pēc mūsu aplēsēm, šajā laikā pasaulē šeit nākuši apmēram 1000 šādu bērnu. Daudzi no viņiem, izgājuši šo starpposmu - nepilsoņa statusu -, jau ir reģistrēti kā Latvijas pilsoņi. Vai tad viņi kaut kādā veidā bija grāvuši mūsu valsts drošību?”, 2005.gads.

Kopumā galvenie indivīda iekļaušanas kritēriji ir pilsoniskā un morālā piederība, kas tai skaitā ietver arī grūti izmērāmo patriotismu pret valsti, kā arī piederību dominējošām, bieži juridiski nostiprinātām vērtībām, piemēram, laulība kā savienība starp vīrieti un sievieti vai plaši interpretējamā tikumība.

Indivīda vai ģimenes neatbilstība konkrētām vērtībām var veicināt vēlmi nostiprināt valsts lomu indivīda un ģimenes dzīvē. Piemēram, tikumības iekļaušana Izglītības likumā liecina par to, ka valsts caur izglītību un ar skolu un pedagogu starpniecību cenšas īstenot savus ideālus un ieceres attiecībā pret bērniem un (nākotnes) pieaugušajiem. Šis gadījums liecina arī par to, ka politiķi acīmredzot uzskatīja, ka pastāvošais valsts izglītības standarts un pedagogu profesionālā kvalifikācijā ir nepietiekama, lai īstenotu uzstādītās valsts mēroga vērtības.

Valsts prakses un vēlmes attiecībā pret bērniem īsteno arī citās situācijās, kurās tiek uzskatīts, ka vecāki nav spējīgi vai negrib nodrošināt noteiktu morāli, fiziski vai psiholoģiski atbilstīgu audzināšanu un vidi. Uz šāda pamata notiek valsts institūciju iejaukšanās “ģimenes dzīvē”, kurās tiek konstatēti bērnu tiesību pārkāpumi, piemēram, vardarbība ģimenē vai nolaidība pret bērnu. Sīkāk par valsts tiesībām un atbildību iesaistīties ģimenēs, tās stimulēt, atbalstīt, koriģēt vai ierobežot es runāju nākamajā pārskata sadaļā.

Tiesības un pienākumi

Katra valsts nosaka tās pienākumu un tiesību apjomu aizstāvēt savus pilsoņus, iejaukties viņu it kā privātajās ģimenes dzīvēs, regulēt radniecības formas un atbalstīt neaizsargātākos valsts iedzīvotājus. Analizētajās Saeimas sēžu dalībnieku runās deputāti bieži spriež par valsts pienākumu un iespējām atbalstīt trūcīgās ģimenes, ģimenes ar bērnu invalīdu, jaunos vecākus, bērnus, kas palikuši bez vecāku gādības, kā arī dažādos veidos atbalstīt un stimulēt daudzbērnu ģimenes. Papildus valsts atbalstu var saņemt tās ģimenes, kas atbilst vai nu kādiem ideoloģiskās vērtības balstītiem kritērijiem, piemēram, daudzbērnu ģimenes, vai kritērijiem, kas apraksta īpaši apgrūtinātos apstākļus, piemēram, tās pašas daudzbērnu ģimenes, viena vecāka ģimenes vai trūcīgās ģimenes. Dažāda veida finansiālie un sociālie pakalpojumi un atvieglojumi ir viens no visplašāk apspriestajiem jautājumiem visos Saeimas sasaukumos, taču tas nebūt nenozīmē pietiekama finansiālā un bieži arī sociālā atbalsta radīšanu un iedzīvināšanu. Brīžiem izskan vienas partijas pārmetumi kādai citai par nepietiekamām darbībām vai darbību nekonsekvenci attiecībā uz labklājības celšanu, vai to, ka bērni un ģimene izskan kā vērtība tikai deputātu vārdos, bet ne darbos.

Papildus šiem sociālekonomiskiem pienākumiem pret valsts iedzīvotājiem valsts nosaka arī tiesības un pienākumus iejaukties ģimenēs, ja tajās ir saskatāmas bērna garīgajai un fiziskajai attīstībai neatbilstošas darbības. Pirmkārt, ir runa par fizisku, seksuālu vai emocionālu vardarbību ģimenē un nolaidību pret bērnu (tādējādi arī no valsts struktūru puses atzīstot, ka radniecība un ģimene ne vienmēr ir “drošības salīna”). Pārsvārā deputātu runās valda konsenss, ka galējais mērs – bērna aprūpes tiesības atņemšana vecākiem vai aizbildņiem – veicams tikai tad, ja *“bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos, bērnu izņem no ģimenes nekavējoties. Tikai tādā gadījumā! Jo ģimene ir aizsargājama un visādi atbalstāma no valsts puses”*. Vairums ir vienisprātis, ka ģimene, ko paši deputāti vai nu nepaskaidro sīkāk vai norāda gan kā bioloģisku, gan sociālu radniecību, ir labākā vide, kurā uzaugt bērnam. To sakot, ir būtiski bilst, ka dominē viedoklis, ka valstij ir pienākums iejaukties ģimenes dzīvē laikus, lai novērstu jebkāda veida vardarbību pret bērnu un arī mazinātu iespējamību, ka bērns no ģimenes tiktu izņemts:

“Ģimenes būtu jāatbalsta, vēl pirms tās ir nonākušas krīzes situācijā, vēl pirms situācija ir nonākusi tik tālu, ka bērns no ģimenes ir jāizņem, jo viņš tur vairs nevar palikt”, “ģimenēm, kurās ir izveidojušās kādas nelabvēlīgas situācijas, ir nepieciešama palīdzība un atbalsts, un arī šīm ģimenēm ir jāpalīdz tikt ar viņu situācijām galā. Tieši tāpat ģimenēm būtu vajadzīga elementāra informācija par to atbalstu, kāds jau ir pieejams”, 2014.gads.

Tajā pašā laikā deputāti atzīst, ka savlaicīga iejaukšanās ģimenēs nav viegli realizējama, jo izvērtēt, kurai ģimenei ir nepieciešama palīdzība vai kurā ģimenē tiek apdraudēts bērns, ir ļoti sarežģīti un papildus ģimeņu uzraudzība var izraisīt arī nepārdomātas sekas. Tādējādi valsts gan balansē starp ģimenes autonomijas tiesību un bērnu tiesību ievērošanu, gan arī atzīst savu struktūru limitējošos aspektus radniecības formu un izpaušmju kontrolē.

“Kā varētu palielināt pašvaldību ietekmi, iespēju izvērtēt, kuras ir tās ģimenes, kurām ir reāli jāsaņem palīdzība? Un kā šo naudu novadīt tieši līdz bērnam, nevis atļaut to saņemt vecākiem? Jo nelabvēlīgās ģimenēs šī nauda bieži vien tiek izmantota pavisam citām lietām - alkoholisma un citu netikumu piekopšanai”, 2005.gads.

“Varbūt vienā otrā citā gadījumā es varētu skatīties uz šo priekšlikumu pozitīvi, jo tiešām dzīvē ir tādas situācijas, ka ģimene, kurā uzturas bērns, varbūt nav bijusi pietiekoši uzraudzīta un tajā ir notikuši noziedzīgi nodarījumi. Bet ir arī tādi gadījumi, ka tikai uz aizdomu pamata vai uz viena kaimiņa sūdzību pamata... Konstatējot, ka bērnam ir zilums uz kājas, un varbūt pat neiedziļinoties, kā viņš to ir dabūjis, bērns tiek ar vienpersonisku lēmumu izņemts no ģimenes, un visa tā procedūra, kas notiek pēc tam, lai šī ģimene atgūtu bērnu, ir ļoti sarežģīta”, 2013.gads.

Valsts loma ģimenes dzīvē veidojas arī netiešākos veidos. Ģimenes dzīvi ietekmē skolās realizētais audzināšanas darbs un izglītības saturs, par ko rakstīju jau iepriekš. Turklāt deputāti spriež un lemj arī par alkohola tirgošanas aizliegumu vispārējo izglītības iestāžu tuvumā, smēķēšanas un azartspēļu ierobežošanu, un šos ierobežojumus pamato ar rūpēm par ģimeni un bērnu veselību. Līdzīgi deputāti lemj arī par citiem “audzināšanas veidiem”, piemēram, par televīzijā pārraidāmās informācijas satura ierobežošanu televīzijā vai par vecuma sliekšņa noteikšanu kinofilmām, jo “[..] ir nopietni jāpadomā par mūsu ģimeņu pasargāšanu no bērnu un pusaudžu fiziskai, morālai un garīgai attīstībai kaitējošas informācijas”:

“Tātad es gribētu nedaudz arī paskaidrot, pie kāda secinājuma esmu nonācis. Pirmām kārtām runa ir par to, ko visvairāk ietekmē vardarbība televīzijas ekrānos. Neapšaubāmi, tā visvairāk ietekmē jaunus, nenobriedušus prātus. Vispirms tā ietekmē pirmsskolas un jaunāko klašu skolas vecuma bērnus. Bet sakiet, lūdzu, ja bērnodārzi un skolas sākas pulksten astoņos no rīta, vai ir daudz tādu vecāku, kuri atļauj bērniem bērnodārza vecumā skatīties televīziju pēc pulksten desmitiem vakarā? Nu taču nē jau! Mazajiem bērniem ir jāatrodas gultiņā. Ja runā par vardarbību kā tādu, tad jājautā: kas īsti ir vardarbība televīzijas ekrānā?”

Un ir jānonāk pie secinājuma, ka diemžēl arī tās pārraides, ko mazi bērni skatās šajā legālajā laikā - un šobrīd tas ir pirms pulksten desmitiem vakarā -, ļoti ietekmē bērnu psihi", 2005.gads.

Šāds vēstījums liek domāt, ka ģimenes, lai gan, pēc visa spriežot, ir labākā vieta bērna audzināšanai, tomēr pašas nevar tikt galā ar jautājumu par to, kas bērniem ir piemērots un kas nav, tāpēc valsts pārstāvjiem jāizveido tāda situācija, kurā viņi nepareizo lēmumu (ļaut bērniem redzēt nepiemērotu saturu) nemaz nevar pieņemt, jo šāds saturs netiek pārraidīts.

Līdzīgi apsvērumi ir novērojami arī diskusijās tā saucamo "tikumības jautājumu" uzplaukuma laikā. Šajā laikā īpaši aktīvi tika spriests par bērniem un jauniešiem nepiemērotas informācijas ierobežošanu gan skolā, gan ārpus tās. Lūk, kāds fragments:

"Jūs droši vien visi internetā redzējāt fragmentiņus no grāmatas "Kas ar tevi notika, Anna?" Nu, es šo grāmatu ieinteresēts paņēmu, lai palasītu visu. Nu, es vienkārši nesaprotu, kāpēc tai meitenei 14 gadu vecumā ir jārunā, es nezinu, namu pārvaldes santehniķa valodā, un es nevienu iemeslu nevarēju saprast, kāpēc šajā grāmatā... kā šie lamuvārdi tur pastiprina kaut kādu māksliniecisko vērtību vai emocionālo darbību. Nu, protams, tā nav skolas grāmata, bet skolu bibliotēkās šī grāmata ir atrodama. Es arī, protams, neesmu nekāds puritānis, un arī es saprotu, ka meitenes 14-15 gadu vecumā šobrīd lasa "Greja 50 nokrāsas" un skatās filmu, protams, par to pašu. Un šobrīd 8. klases meitene var cilvēku labāk sasiet nekā uztamborēt šallīti, un, piemēram, to es arī saprotu, bet... (Zālē troksnis. Starpsaucieni.) tāpēc, ka man ir sešpadsmitgadīga meita mājās un es interesējos par viņas dzīvi un interesēm. (Zālē smiekli.) Es, protams, šeit nerunāju arī par to, ka no skolas... ka skolā vajadzētu izņemt no aprītes informāciju, kas saistīta ar seksuālo izglītošanu pilnīgi visās tās izpausmēs, bet es esmu arī pret to, ka, teiksim, tiek stāstīts, ka attiecības starp viendzimuma pāriem ir labākais, kas vispār šajā dzīvē ar kādu var notikt.", 2015.gads.

Vecāku lomu sadalījums ģimenē

Spriežot par vecāku atbildību pret bērniem, redzama tendence par galveno aprūpētāju uzskatīt māti, nevis tēvu. Taču bieži tas neuzrādās runās tik atklātā veidā, bet drīzāk slēpti, piemēram, runājot par to, ka bērnu pie ģimenes ārsta pierakstīs māte vai ka māte ir tā, kurai ir īpaši svarīgi būt kopā ar jaundzimušo:

“Saskaņā ar pastāvošajiem normatīvajiem aktiem māte norāda ģimenes ārstu, pie kura tiks jaundzimušais reģistrēts, un mediķi informē šo ģimenes ārstu vai arī māte uzrāda ģimenes ārsta izziņu, ka ģimenes ārsts reģistrē”, 2007.gads.

“Mēs jau vairākkārt esam sacījuši, ka tas ir pabalsts, lai vecāki, it īpaši māte, būtu kopā ar savu bērnu”, 2006.gads.

Tēva loma ģimenē ir nekonkrētāka. Nevar teikt, ka par tēvu runā tikai kā par materiālo vajadzību nodrošinātāju, taču pilnīgi noteikti par tēviem visai bieži runā kā par grupu, no kuras ir nepieciešams piedzīt uzturlīdzekļus bērna audzināšanai:

“[L]oti svarīgs jautājums ir uztura līdzekļu fonda izveidošana tām vientuļajām māmiņām, kuras līdz šim nevarēja saņemt tiesas piespriestos uztura līdzekļus no bērnu tēviem. Šis uztura līdzekļu fonds palīdzēs, un šī māmiņa saņems nepieciešamo summu bērna uzturēšanai, bet no tēviem šo naudiņu piedzīs valsts”, 2003.gads.

Brīžiem redzami centieni aktualizēt tēvu lomu ģimenē, piemēram, sniedzot tēvam atbalstu, lai viņš nostātos uz savām kājām un spētu pienācīgi būt kopā ar savu ģimeni (šis naratīvs gan ir vairāk aktuāls 1990.gados) vai mēģinot ieviest un padarīt “dzīvu” Tēva dienu Latvijā:

“Jā, palīdzēsīm tam bērnam, neaizdzīsīm viņa tēvu prom, tas bērns labāk nekā tēvs sapratīs, ka tēvs viņu mīl, ka tēvs būs klāt. Un tomēr cietīs to badu, kas viņiem trijiem būs jāpiedzīvo. Taču, ja mēs to tēvu dzenam prom tāpēc, ka viņš nemaksā, tad es domāju ka viņš nemaksā tāpēc, ka viņš nespēj, tāpēc, ka viņam šīs darba vietas nav. Ja mēs runājam par kādu no šīm valsts institūcijām, kādām tām būtu jābūt, kādai būtu jābūt rīcībai, lai tas tēvs varētu maksāt tos alimentus, tad vispirms runāsim par to, kā tam tēvam sagādāt darbu, lai tā ģimene varētu kopā dzīvot, lai tam tēvam būtu spēja maksāt tos alimentus un lai tā ģimene būtu spējīga dzīvot kopā”, 1998.gads.

“[M]ēs ierosinām ieviest arī šeit Tēva dienu kā nemateriālu pagodinājumu tēviem. Šāds pagodinājums viņiem pienāktos par viņu rūpēm, par viņu lomu, par viņu vietu ģimenē. Mūsaprāt, būtu jāizmanto katra iespēja, kas ļautu tēviem būt kopā ar ģimeni un lepoties ar saviem bērniem, savukārt bērniem - lepoties ar saviem tēviem”, 2007.gads.

Kopumā redzama tendence atbildību par bērnu izaudzināšanu dalīt starp vecākiem un valsti. Atbildību un tiesību proporcijas starp valsti, ģimeni un vecākiem variē atkarībā no ģimenes veida, demogrāfiskā, sociālā, ekonomiskā, veselības vai kāda cita stāvokļa un ģimenei

piešķirtās kategorijas, piemēram, daudzbērnu ģimene vai mazturīga ģimene, kas ļauj ģimenei nonākt valsts uzmanības lokā. Valsts tiesības un pienākumi iekļaukties ģimenēs darbojas arī neformālāk, piemēram, ierobežojot informatīvo saturu televīzijā, uzsverot, ka tā pasargā gan bērnus, gan ģimenes kopumā, kas netieši norāda, ka kontrole nepieciešama arī pašiem vecākiem.

Mēs un mūsu tēvi

Iepriekš minēju, ka indivīda piederības izjūtu valstij var ietekmēt personas dzīvesveida, vērtību vai statusa atzīšana vai neatzīšana no valsts puses. Taču piederības izjūtu valstij ietekmē daudz plašāks un sarežģītāks faktoru kopums par iekļaušanu vai izslēgšanu no valsts puses. Analizētajā materiālā atklājas, kā runātāji sasaista sevi ar valsti caur ģimenes radnieciskajām saitēm, caur ģimenes vēsturi un genealogiju. Deputātu runās es novēroju divu veidu sevis paša sasaisti ar valsts vēsturi. Pirmkārt, savās runās deputāti mēdz atsaukties uz personīgi, bet biežāk uz savas ģimenes tuvākā vai tālākā pagātnē pieredzēto. Caur ģimeņu vēstījumiem, kas itin bieži atspoguļo valstiski, etniski vai politiski nozīmīgus pagrieziena punktus Latvijas vēsturē, veidojas runātāja piesaiste valstij gan tagadnē, gan pagātnē, gan nākotnē. Tādā veidā runātājs arī veido papildus ticamību un (emocionālo) svaru izteikties kādā konkrētā jautājumā, jo viņam/i caur ģimeni ir nodota vajadzīgā pieredze. Otrs veids, kā runātāji sasaista sevi ar valsti ir pastarpinātāks. Deputāti savu viedokli vienā vai otrā jautājumā mēdz pamatot ar atsauci uz pirmās Latvijas brīvvalsts dibinātājiem un Satversmes rakstītājiem vai nekonkrētiem vectēviem, tēviem, brāļiem un dēliem, kas krita par Latviju karā vai kas būvēja, uzturēja un attīstīja Latviju ar savu smago darbu. Zīmīgi, ka šie mītiskie tēli vienmēr ir tikai vīrieši, kas acīmredzami norāda uz simbolisko saikni starp ideju par valsti un ideju par vīriešiem.

2009.gadā kāda Saeimas deputāte saka, viņa nekādā veidā nevarot iedomāties, ka Latvija un Latvijas karogs viņai nebūtu svēts, jo viņas ģimene ir glabājusi šo karogu par spīti iespējamām represijām. Gan šī deputāte, gan citi īpaši daudz piemin Padomju varas represijas pret viņu ģimenēm, kā arī ģimenes locekļu pārstāvniecību Vācu leģionā, Sarkanajā armijā un šo varu sarežģīto ietekmi uz dzimtas vēsturi, kas iesniedzas arī mūsdienās. Deputātu ģimeņu pagātnes sarežģītie notikumi, kas ir savīti kopā ar konkrētu politisko varu režīmiem un represijām, veido specifisku un bieži emocionālu un situacionālu piesaisti valstij, kā arī potenciāli ietekmē nostāju konkrētos jautājumos. Bieži, stāsti no pagātnes personīgajiem arhīviem kalpo par piemēru, mācību vai argumentāciju pastiprinošu efektu, lai izteiktos kādā būtiskā jautājumā. Piemēram, kāds kungs, kura ģimenē ir gan leģionāri, gan sarkanarmieši caur savu sarežģīto, teju nesamierināmo stāstu mudina kolēģus vienoties un atrast sadarbības punktu par citiem (daudz vieglākiem) jautājumiem:

“Es esmu leģionāra dēls, tāpēc man šis lēmums bija divtik grūts. Mans tēvs kopā ar mazdēliem godināja savu cīņu biedru piemiņu Brāļu kapos Lestenē, pa ceļam apmeklēja arī sava brāļa kapu, kas ir Baldonē: viņš savukārt krita Sarkanajā armijā. Tāpēc es izsaku pateicību sirmajiem vīriem - karavīriem, leģionāriem un arī tiem, kas pulcējās 9. maijā, kas nepadevās provokācijām, bet kopā ar saviem kolēģiem godināja savus kritušos draugus, pieminēja baznīcā un karavīru atdusas vietās. Un tagad ir jūsu, deputātu, izvēle. Vai jūs vēlaties, lai situācija iekšlietu sistēmā kārtējo reizi tiktu destabilizēta, lai apstātos daudzi uzsāktie darbi tikai tāpēc, ka kādai partijai galvenais princips ir nestrādāt un neļaut strādāt citiem?[..]”, 2006.gads.

Savukārt, kāds cits deputāts caur sava tēva stāstu sniedz ieskatu, ko nozīmē būt nepilsonim neatkarīgā Latvijā un kā tas veido vai ietekmē tēva attiecības ne tikai ar valsti, bet, nespējot politiski atbalstīt savu dēlu, iespējams arī viņu, tātad, kā valsts noteikts nepilsoņa statuss ietekmē attiecības ģimenē:

“Ar šodienas balsojumu mēs skaidri apliecināsim, ka Latvijas nepilsoņi ir “otrās šķiras” cilvēki, taču pie tā mēs esam jau pieraduši. Es esmu to izjutis arī savā ģimenē, Kantānes kundze, jo mans tēvs mūsu ģimenē arī ir nepilsonis, un līdz ar to viņam nav tiesību vēlēties un ievēlēties savu dēlu nedz pašvaldībā, nedz arī Saeimā. Paldies Dievam, ka manai mātei ir tādas tiesības un ka viņa var piedalīties vēlēšanās. Un manam brālim un manai mātai arī. Paldies arī par to mūsu valstij!”, 2004.gads.

Saeimas sēžu dalībnieku personīgajos stāstos paralēli tēviem ik pa laikam pavīd arī deputātu mammas un citas ģimenes sievietes:

“Sākās tas man 1986. gada februārī, un no savas mātes, kura jau bija piekalta pie slimības gultas un nevarēja piecelties, es atvadījos ar vārdiem: “Mamm, tu zini, ka es visu savā dzīvē esmu radis darīt godīgi un līdz galam, un es tev solu, ka pēc manas atgriešanās no Afganistānas neviens karavīrs Afganistānā vairs nebūs””, 2003.gads.

Deputātu izteikumos par Latvijas iedzīvotāju kopīgajiem senčiem un priekštečiem, kas ir cīnījušies par brīvu Latviju un to politiski, tiesiski vai caur smagu darbu būvējuši un uzturējuši, sieviešu loma krietni sarūk vai neparādās nemaz. Par sievietes lomu un nozīmi tagadnē un pagātnē politiķi visbiežāk izsakās saistībā ar bērnu aprūpi, piemēram, 2004. gadā, spriežot par t.s. māmiņu algām, kāds politiķis saka, ka “[s]trādājošās sievietes varētu kļūt mātes, dzemdēt bērnus, un tas mūsu valstij būtu ļoti svarīgi.” Lai arī mātes politiķu runās kopumā parādās saistībā ar bērnu dzemdēšanu un bērnu aprūpi un tātad arī saistībā ar demogrāfisko situāciju –

aspektu, ko paši deputāti sauc kā ārkārtīgi nozīmīgu valsts pastāvēšanā, māšu vērtība valsts tagadnes un nākotnes veidošanā tomēr netiek izcelta. Tā vietā vērtība valsts nākotnes būvēšanā un valsts ilgtspējas nodrošināšanā tiek piedēvēta bērniem un ģimenēm kā kopumam:

“Visai tautas reproduktīvās veselības koncepcijai jābūt virzītai uz grūtnieces un bērna, arī bērna, kas nav vēl piedzimis, aizsardzību, jo tieši tas ir latviešu tautas interesēs”, 1996.gads.

“Un es jums atbildēšu: tieši tādēļ, ka mēs, tautas ievēlētie priekšstāvji, esam aicināti rūpēties par savu tautu un domāt par tās nākotni. Un, ja mēs rūpējamies un domājam par savas tautas nākotni, tad pirmais un galvenais mūsu rūpju loks ir saistīts tieši ar ģimeni un ar bērniem”, 2005.gads.

Sociālajās zinātnēs jau vairākas desmitgades pēta un runā par sieviešu pozīciju sabiedrībā, īpaši pievērsoties ilgstoši novārtā atstātam tematam – sieviešu lomai un darbaspēkam mājāsaimniecības, vietējā sociālā tīklojuma un ekonomikas uzturēšanā (Rosaldo and Lamphere 1974; Leacock 2011; Shapiro 1981). Kā savā darbā par itāliešu izcelsmes amerikāņu sievietēm norādījusi antropoloģe di Leonardo (1987, 442–43), sievietes atšķirībā no vīriešiem izsenis ir veikušas plaša spektra t.s. “radniecības darbus” (*kin work* – angļu val.). Šis jēdziens raksturo bieži nepamanītus un ekonomiski neatzītus pārsvarā sieviešu veiktus darbus, kas uztur un paplašina radniecības un tuvniecības tīklu starp tuvākiem un tālākiem ģimenes locekļiem. Vai tā būtu dzimšanas dienas kartīšu sūtīšana, svētku galdu klāšana, dāvanu iegāde, ikdienas telefonsarunas ar jautājumu “kā klājas?” vai slimu vai vecu ģimenes locekļu aprūpi, šāda “radniecības darba” veikšana, kas uztur ģimenes un radniecības sajūtu un arī vērtīgas sociālās attiecības, prasa laiku, pūles, nemitīgu piedomāšanu un arī zināmas prasmes. “Radniecības darbs” arī paredz, ka vīriešiem, kuri bieži aizvien tiek uzskatīti par galvenajiem maizes pelnītājiem, nav jāuztraucas par šīm it kā blakus lietām: bērni ir pabaroti, vecāki apkopti un Ziemassvētku kartītes izsūtītas. Atšķirība starp privāto un publisko jomu kļūst neskaidra – sievietes var fiziski atrasties savās mājās, bet viņas ir un vienmēr ir bijušas iesaistītas sabiedriskās dzīves veidošanā pat tad, kad tas nav ticis atzīts. Tas pats attiecas arī, piemēram, uz kara periodiem Latvijas teritorijā – kamēr vīrieši karoja, sievietes vadīja saimniecības, veica lauku darbus un arī strādāja algotus darbus. Tādējādi sievietes ilgstoši ir bijušas tās, kas nodrošinājušas vīriešus, bērnus un citus radniekus ar apģērbu, ēdienu, pajumti, drošību, rūpēm un sociālu un emocionālu atbalstu. Tomēr analizētajās politiķu runās par valsti, tās veidošanu un uzturēšanu atsauču uz sieviešu veikumiem un ieguldījumiem tieši valsts veidošanā starpkaru Latvijā, Otrā pasaules kara laikā vai pēc okupācijas teju nepastāv. Tā vietā par valsti runā izteikti maskulīnā diskursā, laurus par valsts būvēšanu, atgūšanu un arī par mūsdienu Latvijas pastāvēšanu izteikti piedēvējot tieši vīriešiem:

“Tēvu tēvi plēsa līdumus, rāva celmus ar rokām un zirgiem un vēršiem, bet tagad jūs gribat to apmežot, tāpēc ka valsts ir nonākusi tik tālu, ka vairs zeme nav vajadzīga.”, 2001.gads

“Varbūt notiks tas pats, kas pirmajā Latvijas Republikas valdībā, - visa tauta būvēja Latvijas hidroelektrosistēmu. Šobrīd šo lietu, ko būvēja mūsu vectēvi un tēvi, taisās atņemt viņu bērniem un mazbērniem. Šeit, Saeimas zālē, sēž, es uzskatu, goda pilni deputāti, un šis būs jautājums, kas skar Latvijas iedzīvotāju nākotni”, 1998.gads.

“[T]ās robežas mums, mazajiem bērniem, šodien jau ar sirmām galvām, rādīja vectēvi un tēvi. Viņi rādīja, kur bija mūsu robežas. Un tagad par naudu tās it kā būtu jāatjauno”, 1994.gads.

“Mūsu tēvutēvi šo zemi ieguva ar grūtiem sviedriem un nekad to zemi nemēģināja pārdot. Arī nepārdeva. Un tagad mūsu Saeima taisās latviešu zemi izniekot, izpārdot ārzemniekiem utt., utt. Mūsu tēvi un vectēvi to zemi nepārdeva un turēja, un turējās pie tās tāpēc, ka tai zemei bija liela vērtība. Tā zeme maksāja lielu naudu. Un bija daudz sviedru jālej, lai zemi iegūtu. Šodien zeme nemaksā neko. Tai nav vērtības”, 1994.gads.

“Bet mums nav alternatīvas, mūsu alternatīva ir vien tā, ka mēs nesīsim uz Eiropu un, iespējams, arī uz NATO sevi. Ko tad mēs tajā Eiropas ģimenē ienesīsim? Savu atšķirību - savu mentalitāti, savas vērtības. Un pateicība pienākas arī daudziem mūsu tēviem un vectēviem par to, ka mēs esam saglabājuši tās.”, 2002.gads.

Tam, ka politiķi valsti saredz kā struktūru, kas tapusi, veidojusies un arī šobrīd pastāv, pateicoties tieši vīriešu fiziskajam spēkam un intelektuālajai kapacitātei, var rast pamatojumu: kaujās nūdien krita pārsvarā vīrieši un zēni un uz piemiņu plāksnēm ir rakstīti viņu vārdi, Latvijas politikā vīriešu vienmēr ir bijis vairāk nekā sievietes, turklāt arī Latvijas Satversmi, par kuru runāšu pēc brīža, ir rakstījuši vīrieši. Tātad šāda lineālā maskulinitāte (King and Linda 2010) ir balstīta uz patrilineārām tradīcijām, kuru ietvaros tieši vīrieši ierasti ir bijušie tie, kas veido un reproducē *nozīmīgu* sociālo kārtību (Gupta et al. 2000, 2), sākot ar to, ka ierasti vīrieši dod bērnam (un arī sievai) savu uzvārdu. Arī Latvijā tik populārajā ciltskoku pētniecības procesā, pateicoties patrilineārajai uzvārdu mantošanas tradīcijai senči neizbēgami vairāk asociējas ar patrilineālu (pat tad, ja tajā iezīmīgi izceļas viena vai otra sieviete). Kā norāda koncepta “lineālā maskulinitāte” autori (King and Linda 2010), jauna patrilineārā izcelšanās dažādās pasaules kultūrās tiek radīta, kad vīrieša pēcnācēji vairākās paaudzēs atzīst viņu par

cilts radītāju. Balstoties uz šādu principu, arī kolektīvā atmiņa var tikt maskulinizēta un kodificēta kā vīriešu sasniegums, sievietēm atstājot marginālu vai atbalstošu lomu.

Satversmes tēvi

Lineālā maskulinitāte vijas cauri arī Satversmes tēvu piesaukšanā, uz ko politiķi ir bijuši visai naski. Deputātu runās Satversmes tēvi ir piesātināti ar vēlamām vērtībām un nodomiem. Proti, reālie Satversmes veidotāji, piemēram, Jānis Čakste, Fēlikss Cielēns, Arveds Bergs, Marģers Skujenieks, Fricis Menders un citi ir drīzāk kļuvuši par visai abstraktu, vienotu un simbolisku tēlu, kuru ir viegli “locīt” pēc pašu vajadzībām jeb piepildīt ar tādām vērtībām vai viedokļiem, kas labāk atbalsta deputāta argumentu. Kā norāda Katrīna Verderija (Katherine Verdery), mirušiem ķermeņiem kā simboliem ir liela priekšrocība: viņi vairs nerunā (kaut reiz to darīja), un viņu mutēs var ielikt pat visai pretrunīgus vārdus (Verdery 1999, 29). Šķiet, visspilgtākie piemēri ir no 2014.gada, kad plaši tika apspriesta t.s. Satversmes preambulas akceptēšana un pievienošana Satversmei. Daļa deputātu argumentēja, ka Preambula nekādā ziņā nav pievienojama, jo Satversmes tēvi to nav paredzējuši, bet tikpat spēcīgi Satversmes tēvus piesauca arī tie, kuri oponenta šim argumentam, norādot, ka, Satversmes tēvi nebūtu radījuši negrozāmu dokumentu:

“Satversmes tēvi nav paredzējuši iespēju grozīt preambulu. Mainot to, mēs iegūsim īstenībā citu konstitūciju, jo preambula ir konstitūcijas vienots veselums”, 2014.gads.

“Satversmes tēvi [...] nerādīja Satversmi kā mūžīgu un negrozāmu! Tieši otrādi! Satversmes 76.-79.pants paredz procedūru, kādā var Satversmi grozīt. Tas nozīmē, ka Satversmes tēvi jau bija paredzējuši, ka nākamais likumdevējs grozīs Satversmi”, 2014.gads.

Līdzīgi piemēri par to, kā Satversmes tēvi kalpo sava argumenta stiprināšanai neatkarīgi no tā, vai vispār būtu iespējams noskaidrot, ko tad tieši Satversmes radītāji ir vai nav paredzējuši, ir arī no iepriekšējiem gadiem, piemēram, debatēs par aizklātiem balsojumiem vai Saeimas atlaišanu:

“Šeit tika izteiktas, manuprāt, vairākas neprecīzas lietas. Pirmkārt, nav tiesa, ka Satversmes tēvi ir paredzējuši visos gadījumos aizklātu balsošanu. Satversmes tēvi ir paredzējuši aizklātu balsošanu tikai vienā gadījumā, proti, par Valsts prezidentu. Tikai vienā gadījumā, nevis kā pie mums - desmitiem un desmitiem amatpersonu tiek ievēlētas, apstiprinātas, ieceltas aizklātos balsojumos”, 2011.gads.

*“Atcerieties to situāciju, kad pagājušajā gadā bija parakstīts rīkojums numur 2! Es tā saprotu, ka Satversmes tēvi, tās veidotāji, bija padomājuši arī par šo situāciju, jo 81.pants darbotos tieši šinī laika posmā, kad nebija jau vairs vecā parlamenta un vēl nebija izveidots jaunais parlaments”,
2011.gads.*

Piesaucot tēvu tēvus, kas krita par Latvijas neatkarību vai būvēja Latviju caur smagu darbu, kā arī atsaucoties uz Satversmes tēviem, kuri bija vai nebija paredzējuši grozījumus Satversmē, deputāti veido savu un valsts sasaisti pagātnē un tagadnē un arī leģitimē sevis pārstāvētās vērtības un uzskatus. Savukārt, caur personīgiem ģimenes vēstures stāstiem deputāti ne vien veido savu personīgo piederību valstij, bet caur tiem arī būvē argumentāciju un nostiprina savas pozīcijas apspriežamajos jautājumos. Sieviešu vai māšu loma valsts veidošanā cauri laikiem ir teju nemanāma, toties deputāti uzsver sieviešu lomu rūpēs par ģimeni un bērniem, to īpaši nesaistot ar valstisku ieguldījumu vai valstiskas nozīmes ietekmi.

Nobeigums

Saeimas sēžu dalībnieku kvalitatīvā satura analīze atklāja vairākus virzienus, kādā tiek praktizētas valsts un radniecības attiecības. Visciešākā saikne šajā materiālā atklājās starp biosociālo radniecību, politisko regulējumu un morālo pozīciju, par ko liecina, piemēram, visai karstās debates par tradicionālo ģimeni kā vērtību un Satversmē iekļauto vērtību stiprināšanu caur morālo audzināšanu. Deputātu runās bieži izpaužas mēģinājumi “savaldīt” radniecību, atbalstot un veicinot vienas radniecības formas un noliedzot citas. Tomēr savaldīšana ne vienmēr ir sekmīga tieši radniecības izpausmju nenoteiktības, mainības un lielās dažādības dēļ. Iedzīvotāju praktizētās radniecības “spurainība” ir arī iemels, kādēļ daļai deputātu ir grūti definēt pašu ļoti bieži pieminēto vēlamā ģimenes modeli – “tradicionālo ģimeni”. Lai arī ar laulības definēšanu šķietami ir gājis gludāk, realizētās prakses, piemēram, kopdzīve neregistrētās attiecībās, laulību šķiršana un viendzimuma attiecības satricina skaidrību par pieņemto laulības definējumu, kas atsevišķas partijas mudina aktīvāk aizsargāt savās vērtībās definētās radniecības formas, bet ierobežot citas, tā ar dažādiem mēriem ierobežojot alternatīvu ģimeņu, tai skaitā šādās ģimenēs augošu bērnu piederību valsts morālajam diskursam. Tajā pašā laikā deputātu centieni kontrolēt radniecības formas mēdz būt pretrunīgi. Deputāti, kas uzsver vīrieša un sievietes savienību par vienīgo morāli pareizo savienību bērnu radīšanā un audzināšanā, vienlaikus arī atzīst sociālo un emocionālo saikņu nozīmību, jo sevišķi jautājumos par adopciju vai bērnu aprūpi ārpus bioloģiskās ģimenes.

Centieni kontrolēt radniecību cieši saistās ar personu piederības veidošanu caur iekļaušanas un izslēgšanas kritērijiem. Politiku idejas un centieni kontrolēt, veidot vai kā citādi ietekmēt dažādas radniecības prakses, piemēram, stiprināt “tradicionālo ģimeni” tiek realizēti caur negatīvi (aizliegumi, ierobežojumi) vai pozitīvi regulējošām (centieni nozīmīgas vērtības reproducēt un nostiprināt sabiedrībā caur izglītības un audzināšanas programmām vai kampaņām) darbībām. Radniecības un tuvniecības formu atbalstīšana, veidošana vai ierobežošana lielākoties balstās uz vairākuma deputātu atbalstīto morālo diskursu, kas, piemēram, aptver heteronormativitāti, tikumību un ģimeni kā vērtību. Izslēgšana un iekļaušanas kritēriji tiek piemēroti arī jautājumos par pilsonisko piederību, kas arī iezīmē zināmu nenoteiktību gan par valsts lomu šajā jautājumā (vai par bērna pilsonības iegūšanu ir atbildīga valsts vai vecāki?), gan par nepilsonības definējumu, kas dažādās situācijās var tik uzskatīta gan par pilsonisko izslēgšanu (nepilsonību pretstatot pilsonībai), gan iekļaušanu (nepilsonības statusu pretstatot citas valsts pilsonības statusam).

Daudz atklātāk savu iesaisti radniecības jautājumos valsts pozīcionē caur sociālekonomiskām darbībām, caur kurām valsts definē un praktizē savas tiesības un

pienākumus iejaukties ģimenēs. Attiecībās ar ģimeni un valsts iedzīvotājiem valsts struktūras saglabā visai daudzpusīgas attiecības – valsts gan ierobežo (piemēram, formāls vai neformāls atbalsts konkrētām radniecības formām), gan atbrīvo (piemēram, piešķirot zināmas tiesības), gan soda, gan aizstāv (piemēram, uzliekot konkrētus uzstādījumus un noteikumus šīs valsts piederīgajiem, bet arī iestājoties par savu pilsoņu drošību sarunās ar citām valstīm), gan iekļauj, gan izstumj (piemēram, nodrošinot naturalizēšanās iespējas vai morāli iekļaujot/izstumjot konkrētām vērtībām atbilstošus/neatbilstošus indivīdus un radniecības un tuvniecības savienības). Tāpat valsts finansiāli un sociāli atbalsta, stimulē un kontrolē tādas radniecības formas vai izpausmes, kuras tā ir iekļāvusi savā uzmanības lokā. Ierasti tās ir t.s. neaizsargātākās grupas, piemēram, ģimenes ar bērnu invalīdu vai viena vecāka ģimenes, t.s. nelabvēlīgās ģimenes, kurās ir konstatēta vardarbība pret bērnu vai citu ģimenes locekli, vai daudzbērnu ģimenes, kas tiek uzskatītas gan par mazāk aizsargātām gan par konkrētu morālo vērtību nesējām. Valsts un radniecības attiecības, kas šajā gadījumā izpaužas kā valsts definēto tiesību un pienākumu un, piemēram, vecāku tiesību un pienākumu proporciju sadale attiecībā pret bērna tiesībām, variē no vienas ģimenes formas uz otru.

Spilgti valsts un radniecības mijiedarbība izpaužas deputātu runās, kurās valsts radīšana, veidošana, kā arī smagu vai represīvu periodu pārvarēšana cieši savijas kopā ar ģimenes vēstures notikumiem. Valsts tiek pieredzēta un praktizēta caur radniecību, turklāt daudz izteiktāk caur maskulīno diskursu, proti, valsts veidošanā un pastāvēšanā daudz ievērojamāks uzsvars tiek likts uz vīriešu paveikto, piemēram, vīriešu bojāeju karā un vīriešu ieguldījumu atjaunotas valsts veidošanā. Vīrieši tiek asociēti ar valsti – viņi ir tie, kas cauri laikiem ir veidojuši nozīmīgu sociālo kārtību. Tikmēr sievietes tiek asociētas ar ģimeni un rūpēm par bērniem, bet valsts veidošanas stāstā faktiski neparādās. Lai arī demogrāfijas jautājums un tā nozīmē valsts nākotnes pastāvēšanā tiek būtiski uzsvērts, arī šajā diskursā sievietes ieņem marginālu lomu, nākotnes valsts būvēšanu vairāk saistot tieši ar bērniem, kas ļauj par bērniem runāt kā par vērtību pašu par sevi.

Saeimas plenārsēžu materiāls atklāja arī veidus, kā biosociālās saites (sa)rado vai (at)rado indivīdus ne tikai vienu ar otru, bet arī indivīdu ar valsti. Deputātu runās valsts vēsture, t.sk. nozīmīgi valstiski notikumi, ir cieši saistīta ar deputātu ģimeņu vēsturi. Šīs saites, kas turklāt ir pārlaicīgas jeb saista indivīdu ar valsti arī pagātnē un nākotnē, runātāji mēdz izmantot viena vai otra lēmuma pieņemšanā, argumenta veidošanā vai savas (politiskās) pozīcijas stiprināšanā. Caur šiem piemēriem var novērot, kā veidojas cilvēka piederības izjūta valstij un līdzcilvēkiem, kas sniedzas pāri pašreizējam laikmetam. Tas liek arī uzdot virkni papildu jautājumus nākotnes pētījumiem par atmiņas nozīmību un pārmantojamību un personīgās un sociālās atmiņas saistību radniecības un valsts mijiedarbībā.

Izmantotā literatūra

- Bodenhorn, Barbara. 2013. "On the Road Again: Movement, Marriage, Mestizaje and the Race of Kinship." In *Vital Relations: Modernity and the Persistent Life of Kinship*, School for Advanced Research Press, Santa Fe, NM, 131–54. Santa Fe, MN: School for Advanced Research Press.
- Carsten, Janet. 2000. *Cultures of Relatedness: New Approaches to the Study of Kinship*. Cambridge University Press.
- Gupta, Monica Das, Sunhwa Lee, Patricia Uberoi, Danning Wang, Lihong Wang, and Xiaodan Zhang. 2000. *State Policies and Women's Autonomy in China, The Republic of Korea, and India 1950-2000: Lessons From Contrasting Experiences. Policy Research Report on Gender and Development. Working Paper Series No. 16*. The World Bank Development Research Group.
- Ijabs, Ivars. 2007. "Morālā Retorika 7. Un 8. Saeimas Stenogrammās." In *Parlamentārais Diskurss Latvijā: Saeimas Plenārsēžu Stenogrammu Datorizētā Analīze*, edited by Juris Rozenvalds, 58–68. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Kay, Rebecca. 2011a. "Social Security, Care and the 'Withdrawing State' in Rural Russia." In *Gazing at Welfare, Gender and Agency in Post-Socialist Countries*, edited by M. Jäppinen, M. Kulmala, and A. Saarinen, 145–69. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars.
- . 2011b. "(Un)Caring Communities: Processes of Marginalisation and Access to Formal and Informal Care and Assistance in Rural Russia." *Journal of Rural Studies* 27 (1): 45–53.
- King, Diane E., and Stone Linda. 2010. "Lineal Masculinity: Gendered Memory within Patriliney." *American Ethnologist* 37 (2): 323–36. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1425.2010.01258.x>.
- Kruk, Sergei. 2007. "Concept of the Nation in Latvian Parliamentary Discourse." In *Parlamentārais Diskurss Latvijā. Saeimas Plenārsēžu Stenogrammu Datorizētā Analīze*, edited by Juris Rozenvalds, 39–57. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Krūmiņš, Juris. 2020. "Demogrāfiskā Politika Latvijā." Nacionālā Enciklopēdija. 2020. <https://enciklopedija.lv/skirklis/10678-demogrāfiskā-politika-Latvijā>.
- Lambek, Michael. 2013. "Kinship, Modernity, and the Immodern." In *Vital Relations: Modernity and the Persistent Life of Kinship*, edited by Susan McKinnon and Fenella Cannell, 241–60. Santa Fe: SAR Press.
- Leacock, Eleanor. 2011. "Class, Commodity, and the Status of Women." In *Women Cross-Culturally: Change and Challenge*, edited by Ruby Rohrlich-Leavitt, 601–18. Berlin: Walter de Gruyter.
- Leonardo, Micaela di. 1987. "The Female World of Cards and Holidays: Women, Families, and the Work of Kinship." *Signs* 12 (3): 440–53.
- McKinnon, Susan, and Fenella Cannell. 2013. *Vital Relations: Modernity and the Persistent Life of Kinship*. SAR Press, School for Advanced Research Press.
- Reeves, Madeleine, Johan Rasanayagam, and Judith Beyer. 2014. *Ethnographies of the State in Central Asia: Performing Politics*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Rosaldo, Michelle Zimbalist, and Louise Lamphere. 1974. *Women, Culture, and Society*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Sedlenieks, Klavs. 2020. "Phantom Rebellion: Performing the State in a Montenegrin Village and Beyond." *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society* Presē.
- Shapiro, Judith. 1981. "Anthropology and the Study of Gender." *Soundings: An Interdisciplinary Journal* 64 (4): 446–65.

- Thelen, Tatjana, and Erdmute Alber. 2018. *Reconnecting State and Kinship*. University of Pennsylvania Press.
- Verdery, Katherine. 1999. *The Political Lives of Dead Bodies: Reburial and Postsocialist Change*. Columbia University Press.

Pielikums

Kodu grāmata

Koda nosaukums	Apakškoda nosaukums	Iekļaušanas kritēriji
Ģimenes un radniecības definēšana		Runātāji mēģina definēt to, kas ir ģimene, laulība vai kāda cita, viņuprāt, radniecības forma vai pakāpe, piemēram, “īstie brāļi un māsas”.
Ģimene – valsts pamatvērtība		Deputāti apraksta ģimenes vērtību valsts pastāvēšanā 1) skaitliskā izteiksmē, 2) morālā izteiksmē.
Vecāku atbildība par bērnu		1) Apraksta situācijas, kurās bērna vecāki vai paplašinātā ģimene, deputātuprāt, ir atbildīga par bērnu drošību, labklājību, kā arī audzināšanu, t.sk. zināmu morālo vērtību, piemēram, patriotisma audzināšanu. 2) Apraksta situācijas, kurās iezīmējas, kurš - māte, tēvs vai kāds cits ģimenes loceklis, pēc deputātu domām, ir atbildīgs par konkrētām lietām bērnu audzināšanā un labklājībā.
Valsts ietekme uz radniecību un ģimeni un otrādi		Apkopo runas un izteikumus, kas pauž darbības un veidus, kā valsts ietekmē radniecības prakses un kā radniecības prakses ietekmē vai veido valsti.
	Morāli pareizu indivīdu veidošana	Definē morāli un sociāli pareizus vai nepareizus indivīdus un radniecības. 1) Apraksta situācijas, kurās deputāti izsaka vērtējumus par to, kādas morālās vērtības bērniem ir (ģimenēs) jāiemāca. 3)_ Apraksta valsts tiekšanos un morāli pareiziem indivīdiem.
	Pienākums un tiesības iejaukties ģimenē	Apraksta situācijas, kurās Saeimas sēžu dalībnieki uzskata, ka valstij ir pienākums vai tiesības iejaukties ģimenes dzīvē.
	Mēģinājumi “savaldīt” radniecību.	Mēģinājumi ietekmēt (likumiski iegrožot, aprakstīt, kontrolēt) pastāvošās radniecības formas vai apmērus. Tajā pašā laikā apraksta situācijas, kurās radniecība ietekmē valsts struktūras un lēmumus.
	Valsts loma demogrāfijas stiprināšanā	Apraksta situāciju, kad deputāti runā par valsts lomu demogrāfijas stiprināšanā: teorētiski un praktiski tas aptver politiku, kas vērsta uz demogrāfiju veicinošiem apstākļiem, piemēram, bērnodārzi, pabalsti utt.
	Ģimenes stāvoklis un valsts atbalsts	Valsts darbojas kā tās pilsoņu interešu pārstāvis un aizstāvis, visbiežāk sociāli un ekonomiski aizstāvot pašu definētās ievainojamākas grupas, piemēram, caur pabalstiem daudz bērnu ģimenēm vai ģimenēs ar bērnu invalīdu.

Indivīds un valsts		Apraksta situācijas, kurās indivīdi tieši vai iztēloti mijiedarbojas ar valsti.
	Bērni kā valsts nākotne	Kods apraksta saistību starp bērniem kā valsts nākotni un ģimeni kā šīs (bērnu un valsts) nākotnes turpinātāju.
	Indivīda piederība valstij	Kods apraksta situācijas, kurās indivīds tiek “(sa)radots”(iekļaušana) ar valsti vai “(at)radots” (izslēgšana) no tās, piemēram, caur pilsonību piešķiršanas mehānismiem. Piederību vai tās trūkumu nosaka arī sociālie, politiskie un ekonomiskie apstākļi.
	Valsts tēvi un dēli	Kods apraksta esošo deputātu un citu cilvēku piesaisti simbolizētiem Satversmes tēviem vai tēviem - valsts dibinātājiem, veidotājiem, t.sk., piemēram, zemniekiem, skolotājiem un citiem “parastajiem cilvēkiem”, kā arī tiem, kas par valsti krituši karos un kaujās.
	Indivīda personiskā piederība valstij	Kods apraksta situācijas, kurās runātājs iezīmē savu personisko vēsturisko vai nacionālromantisko saistību ar valsti pagātnē, tagadnē un nākotnē. Ģimenes vēsture lielākoties kalpo par saistošo materiālu.